

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ANALIZA ETIČNIH STALIŠČ SLOVENSКИH ŠTUDENTOV
RAČUNOVODSTVA**

Ljubljana, junij 2020

EVA LEVSTIK

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Eva Levstik, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtorica predloženega dela z naslovom Analiza etičnih stališč slovenskih študentov računovodstva, pripravljenege v sodelovanju s svetovalko red. prof. dr. Adriano Rejc Buhovac,

IZJAVLJAM,

1. da sem predloženo delo pripravila samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobila vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označila;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnala v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobila soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne _____

Podpis študentke: _____

KAZALO

UVOD	1
1 OPREDELITEV ETIKE IN ETIČNEGA ODLOČANJA.....	4
1.1 Etika in morala	4
1.2 Normativne etične teorije.....	5
1.2.1 Teleološka etika	6
1.2.2 Deontološka etika	7
1.2.3 Etika vrlin	8
1.3 Poslovna etika.....	8
1.4 Etično poslovno odločanje.....	12
1.4.1 Restov model	12
1.4.2 Model Treviňove.....	13
1.4.3 Ferrellov in Greshamov model	16
1.4.4 Huntov in Vitellijev model	18
1.4.5 Jonesov model.....	19
1.5 Integriteta in razkrivanje odklonskih ravnanj v poslovni praksi	21
1.5.1 Enron in Sherron Watkins.....	22
1.5.2 WorldCom in Cynthia Cooper	23
1.5.3 NSA in Edward Snowden	23
1.5.4 Slovenski primeri žvižgaštva	24
2 ETIČNA REGULATIVA NA PODROČJU RAČUNOVODSKE STROKE.....	25
2.1 Kodeks etike za računovodske strokovnjake organizacije IFAC.....	25
2.2 Kodeks poklicne etike računovodje Slovenskega inštituta za revizijo.....	28
2.3 Etične dileme računovodij	30
3 EMPIRIČNE RAZISKAVE O ETIČNI DRŽI RAČUNOVODIJ	31
3.1 Raziskave o etičnem odločanju računovodij v poslovnih situacijah.....	31
3.2 Raziskave o etičnem odločanju študentov računovodstva	33
4 EMPIRIČNA RAZISKAVA ETIČNIH STALIŠČ SLOVENSКИH ŠTUDENTOV RAČUNOVODSTVA	35
4.1 Namen in cilji raziskave	35
4.2 Raziskovalna vprašanja	35
4.3 Metodologija.....	36
4.4 Predstavitev vzorca.....	37
4.5 Deskriptivna analiza odgovorov po scenarijih.....	38
4.6 Preverjanje raziskovalnih vprašanj	41
4.7 Interpretacija ugotovitev in primerjava z raziskavo O’Leary in Shafi.....	43
4.8 Omejitve raziskave in priporočila	45

SKLEP	47
--------------------	-----------

LITERATURA IN VIRI	48
---------------------------------	-----------

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketni vprašalnik s scenariji.....	1
Priloga 2: Odgovori anketirancev na scenarije	4
Priloga 3: Kontingenčna tabela rezultatov glede na stopnjo študija	6

KAZALO TABEL

Tabela 1: Pregled opredelitev etike	4
Tabela 2: Pregled opredelitev morale.....	5
Tabela 3: Temeljna načela kodeksa etike organizacije IFAC	26
Tabela 4: Temeljna načela kodeksa poklicne etike računovodje	29
Tabela 5: Frekvenčna porazdelitev anketirancev glede na spol	38
Tabela 6: Frekvenčna porazdelitev anketirancev glede na stopnjo študija	38
Tabela 7: Kontingenčna tabela z rezultati	42
Tabela 8: Učinek uvedbe tveganja	42

KAZALO SLIK

Slika 1: Stopnje poslovne etike	10
Slika 2: Povezava med poslovno etiko in uspešnostjo organizacije	11
Slika 3: Restov model etičnega odločanja.....	13
Slika 4: Kohlbergove stopnje moralnega razvoja	15
Slika 5: Model Treviñove.....	16
Slika 6: Ferrellov in Greshamov model	17
Slika 7: Huntov in Vitellijev model	19
Slika 8: Jonesov model.....	20
Slika 9: Odgovori anketirancev na scenarij 1.....	39
Slika 10: Odgovori anketirancev na scenarij 2.....	39

SEZNAM KRATIC

angl. – angleško

DDV – davek na dodano vrednost

IESBA – (angl. International Ethics Standards Board for Accountants); Odbor za Mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake

IFAC – (angl. International Federation of Accountants); Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov

NSA – (angl. National Security Agency); Ameriška agencija za nacionalno varnost

SPSS – (angl. Statistical Package for Social Sciences); Specializiran program za statistične analize

ZDA – Združene države Amerike

ZIntPK – Zakon o integriteti in prerečevanju korupcije

UVOD

Etika je sestavni del našega življenja, saj je implicitno prisotna pri vsakodnevnem delovanju posameznika, tako v zasebnem kot v poslovnem življenju. Springer (2019) etiko imenuje moralna filozofija, saj je to disciplina, ki se ukvarja s tem, kaj je moralno dobro in slabo oziroma kaj je moralno prav in kaj narobe. Etika je tudi sestavni del računovodske stroke. Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov (angl. International Federation of Accountants, v nadaljevanju IFAC) je sprejela Kodeks etike za računovodske strokovnjake, ki določa visokokakovostne standarde etike in druge pomembne predpise, za računovodske strokovnjake, ki se uporabljajo po vsem svetu (Code of Ethics for Professional Accounts, 2001). V Sloveniji imamo Kodeks poklicne etike računovodje, ki ga je sprejel Slovenski inštitut za revizijo (Slovenski inštitut za revizijo, 1998).

Čeprav imamo v poslovnem svetu zelo jasno opredeljena pravila, prihaja do številnih goljufij in prevar. Zelo znane so prevare v podjetjih Enron, WorldCom, Parmalat ter mnoge druge (Farooqi, Abid & Ahmed 2017). Zadnja svetovna finančna kriza je še dodatno pretresla zaupanje uporabnikov v finančne izkaze, saj se je izkazalo, da revizorji velikokrat niso dali neodvisnega mnenja. Revizijska družba PwC je v finančnih izkazih svojih naročnikov našla napake, vendar o njih ni poročala, saj so bili v številnih podjetjih revizorji že več kot 100 let (The Economist Newspaper Limited, 2011). Sikka (2009) je v svoji raziskavi ugotovil, da so revizorji številnim strankam zagotavljali tudi nerevizijske storitve, kar je sprožilo vprašanje o neodvisnosti revizorjev. V nekaterih podjetjih so revizijske družbe ustvarile celo več prihodkov z opravljanjem nerevizijskih storitev kot pa z opravljanjem revizijskih. Pojavil se je problem neodvisnosti – revizijska družba je več let revidirala isto stranko ter ustvarila veliko prihodkov, tako revizijskih kot tudi nerevizijskih. Posledica je bila, da je javnost izgubila zaupanje v revizorje.

Številne študije etičnega odločanja tako proučujejo, kakšen odnos imajo do etičnih dilem že študenti računovodsko revizijskih ved. O'Leary in Radich sta raziskavo izvedla med avstralskimi študenti zadnjega letnika računovodstva in revizije. Ugotovitve raziskave so pokazale, da je najpogostejši dejavnik, ki vpliva na etično ravnanje študentov, strah, da bi bili pri svojih dejanjih ujeti. Raziskava je tudi pokazala, da so študenti bistveno bolj nagnjeni h neetičnemu ravnanju kot študentke, oboji pa so zelo nenaklonjeni ideji, da bi postali žvižgači. O'Leary je v soavtorstvu raziskavo ponovil leta 2006. Avtorja sta proučevala odnos študentov računovodstva do etičnih stališč, in sicer s primerjavo malezijskih, avstralskih in irskih študentov. Ugotovila sta, da se etična stališča študentov med različnimi nacionalnostmi razlikujejo (O'Leary & Radich, 2001; O'Leary & Shafi 2006).

Aluchna in Mikołajczyk (2013) sta v raziskavi, v kateri je sodelovalo 244 študentov varšavske Ekonomske fakultete, ugotovili, da so etični odnos in potencialne etične dileme

ključni vidiki za razumevanje odločitvenega procesa posameznika. Študenti sprejemajo več neetičnih odločitev kot poslovneži (Glenn & Van Loo, 1993), na njihove odločitve pa vplivajo različni dejavniki. To so osebnost, kultura, vrednote ter nagrade in kazni (Hegarty & Sims, 1978). Številne raziskave so pokazale, da študentje sprejemajo več neetičnih odločitev kot študentke (O'Leary & Radich, 2001; Becker & Ullstad, 2007; Black & White, 2012). Študenti računovodsko revizijskih ved so manj tolerantni do neetičnih odločitev kot ostali študenti. To bi lahko pripisali odločitvam številnih poslovnih šol po svetu, ki so v svoje izobraževalne zahteve, po izbruhu številnih goljufij in prevar v znanih podjetjih, vključile še poučevanje o etiki (Black & White, 2012). Emerson in Conroy (2004) sta tako primerjala etična stališča študentov v letih 1985 in 2001. Rezultati raziskave so pokazali, da imajo študenti iz leta 2001 višjo etično ozaveščenost kot tisti iz leta 1985.

Med študenti Ekonomske fakultete v Ljubljani so raziskovalci izvedli študijo o vplivu finančnih spodbud in osebnega odnosa s stranko na nepristranskost revizorja. V raziskavi je sodelovalo 312 študentov, od tega je 217 študentov v raziskavi prevzelo vlogo revizorjev, 95 študentov pa vlogo strank (npr. finančnih direktorjev). Rezultati raziskave so pokazali, da osebni odnos pomembno vpliva na izbiro revizorja. Preiskovanci, ki so bili v osebnem razmerju z revizorjem, so bili bolj nagnjeni k sprejemanju manj realnih predpostavk. Finančne spodbude negativno vplivajo na neodvisnost revizorja. Čeprav so revizijske pristojbine v praksi določene, pojem spremenljivih finančnih spodbud temelji na predpostavki, da se verjetnost ponovnega imenovanja revizorja poveča, če revizor poda pozitivno revizijsko mnenje (Slapničar, Lončarski & Zaman Groff, 2015).

V magistrskem delu se osredotočam na etična stališča študentov Računovodstva in revizije na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani. Za analizo stališč študentov sem se odločila zato, ker so po navadi ti manj dovzetni za družbeno sprejemljive odgovore. Revizorji in računovodje, ki preiskujejo občutljiva vprašanja, kot je na primer poslovna etika, razmeroma hitro in enostavno prepoznajo družbeno sprejemljive odgovore, za študente pa to po večini ne velja (Randall & Fernandes, 1991). Poleg tega moralni standardi in etična naravnost tistih, ki bodo prihodnji managerji, lahko pomagajo razumeti smeri poslovnega razvoja (Aluchna & Mikołajczyk, 2013).

Namen magistrskega dela je prispevati k razumevanju etičnih stališč slovenskih študentov računovodstva in revizije. Rezultati in priporočila magistrskega dela bodo doprinesli k spoznanjem o etični drži slovenskih študentov poslovnih ved.

Cilji magistrskega dela so:

- predstaviti etične teorije, ki so v ozadju poslovne etike, ter etično regulativo na področju računovodske stroke;
- predstaviti empirične raziskave o etični drži računovodij v svetu in pri nas;

- s pomočjo empirične raziskave med slovenskimi študenti računovodstva ugotoviti, kakšna so njihova etična stališča;
- pripraviti priporočila za učne načrte poslovnih šol ter strokovne etične smernice.

Teoretični del magistrskega dela je sestavljen iz pregleda znanstvene in strokovne literature s področja etike in računovodske etike. Ugotovitve tujih in slovenskih strokovnjakov iz obravnavanih področij, sem pridobila s pomočjo spleta v različnih znanstvenih in strokovnih bazah.

Pri sintezi spoznanj sem uporabila opisno metodo ter metodo kompilacije, saj sem združila spoznanja več avtorjev iz obravnavanih področij.

V empiričnem delu magistrskega dela sem izvedla empirično raziskavo med študenti Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani. Uporabila sem vprašalnik iz študije O'Leary in Radich (2001), ki vsebuje šest etičnih scenarijev. K sodelovanju sem povabila študente zaključnega letnika dodiplomskega študija Računovodstvo in revizija ter oba letnika podiplomskega študija Računovodstvo in revizija. Vprašalnik sem lansirala preko spleta.

Preverjala sem naslednja raziskovalna vprašanja:

R1: Ali spol vpliva na etična stališča študentov?

R2: Ali študenti nimajo predsodkov glede goljufanja tekom študija?

R3: Ali tveganje, da bodo zasačeni pri neetičnih dejanjih, vpliva na etično ravnanje študentov?

R4: Ali študenti nimajo dovolj poguma, da bi prijavili goljufijo?

Magistrsko delo je sestavljeno iz štirih delov. Prvi del je namenjen opredelitvi etike ter poslovne etike, predstavitvi normativnih etičnih teorij, etičnega odločanja ter predstavitvi pojma integriteta. V drugem delu je predstavljena etična regulativa na področju računovodske stroke in prikaz etičnih dilem računovodij. V tretjem delu so predstavljene empirične raziskave o etični drži računovodij, tako računovodij v poslovnih situacijah kot tudi študentov računovodstva. V četrtem delu sledi empirična raziskava. V tem delu opredelim namen, cilje ter raziskovalna vprašanja. Pojasnim tudi metodologijo in predstavim vzorec. Sledijo raziskovalne ugotovitve, omejitve raziskave in priporočila. Magistrsko delo zaključim s sklepom, kjer povzamem glavne ugotovitve.

1 OPREDELITEV ETIKE IN ETIČNEGA ODLOČANJA

1.1 Etika in morala

Etika je filozofska disciplina, ki se ukvarja s tem, kaj je moralno dobro in slabo oziroma kaj je moralno prav in kaj narobe (Springer, 2019). Predmet preučevanja etike so medčloveški odnosi (Švajncer, 1995), saj se etika ukvarja z vprašanji, pomembnimi za človekovo dobrobit, avtonomijo in svobodo (Drnovšek, Slavec, Rangus & Zupan, 2016). V zvezi s preučevanjem etike nas zanimajo tudi šege, navade in nravi. Iz tega izhaja tudi prvotni pomen etike, ki je starogrškega izvora. Beseda *ethos* pomeni šega oziroma navada, beseda *ethikos* pa pomeni nraven (Švajncer, 1995). Enotne opredelitve, kaj je etika, ni, zato v tabeli 1 podajam opredelitve različnih avtorjev.

Tabela 1: Pregled opredelitev etike

Leto	Avtor	Opredelitev
1994	Gosar	Etika je filozofska disciplina, ki nudi smernice človekovemu ravnanju.
1997	Slovar slovenskega knjižnega jezika	Etike je filozofska disciplina, ki obravnava merila človeškega hotenja in ravnanja glede na dobro in zlo.
1998	Moorhead in Griffin	Etika posameznika je njegovo osebno prepričanje o tem, kaj je prav in kaj narobe ter kaj je dobro in kaj slabo.
1999	Sruk	Etika je filozofska disciplina, ki obravnava načela in merila človekovega hotenja ter ravnanja z vidika dobrega in zlega. Tako se glede na glavni vrsti svojih nalog deli na teoretično in normativno.
2000	Jelovac	Etika je filozofska disciplina o morali ter teoretsko pojasnjevanje in kritično presojanje izvora človeške moralnosti, preučevanje osnovnih kriterijev moralnega vrednotenja, razumevanja ciljev in smisla človeških moralnih nagibov, dejanj, obnašanja ter dosežkov.
2001	Kalacun	Etika je veda o moralnem odločanju in ravnanju.
2001	Cummings in Worley	Etika so standardi zelenega vedenja zaposlenih na določenem področju.
2002	Veliki slovar tujk	Beseda etika izhaja iz grške besede <i>ethos</i> , kar pomeni nprav oziroma običaj. Obravnava načela pravilnega, dobrega in moralnega delovanja.
2003	Cooper in Schindler	Etika predstavlja norme in standarde vedenja, ki usmerjajo moralne izbire o našem obnašanju in naših odnosih z drugimi ljudmi.
2004	Grah	Etika se med posameznimi narodi razlikuje in se s časom spreminja.
2006	Conley	Etika posamezniku pomaga pri odločanju o moralnih vprašanjih. Izhaja lahko iz naravnih zakonov, verskih načel, vplivov staršev in družine, izkušenj iz izobraževanja, življenjskih izkušenj oziroma kulturnih in socialnih pričakovanj.
2009	Jennings	Etika je poštenost, pravičnost in iskrenost.
2009	Lamb, Hair in McDaniel	Etika je standard obnašanja, po katerem se presoja ravnanje.

Prirjeno po Novak (2011).

S pojmom etika je neposredno povezan tudi pojem morala. Velikokrat se zgodi, da ta dva pojma med sabo enačimo, vendar med njima obstaja razlika. Medtem, ko je etika filozofska disciplina, ki obravnava načela o dobrem in zlu, »morala obsega pravila za odločanje in ravnanje v skladu z etiko.« (Možina, Tavčar & Knežević, 1995, str. 416). Pojem morala izhaja iz latinščine. *Mos* pomeni običaj oziroma navada, *moralis* pa pomeni moralen oziroma nraven. Morala obsega skupek družbenih predpisov in norm, ki jih ima vsak posameznik. Bolj kot je morala ponotranjena, bolj je učinkovita. Moralni predpisi nam narekujejo, da delamo, kar je dobro ter prepovedujejo delati to, kar je zlo. Dobro in zlo se med posameznimi družbami razlikujeta, prav tako se razlikujeta iz obdobja v obdobje. To pomeni, da se morala spreminja (Sruk, 1986). Podobno kot pri etiki, tudi pri morali ni enotne opredelitve. V tabeli 2 so podane opredelitve različnih avtorjev.

Tabela 2: Pregled opredelitev morale

Leto	Avtor	Opredelitev
1985	Goodpaster	Morala je vzorec mišljenja in delovanja posameznika, skupine oziroma družbe, ter je predmet znanstvene discipline etike.
1991	Slovar slovenskega knjižnega jezika	Morala vrednoti in usmerja medsebojne odnose ljudi kot posledica pojmovanja dobrega in slabega.
1993	Beauchamp	Morala so vodila za delovanje posameznika, torej kaj naj počne, da bo deloval v skladu z družbenimi normami. Morale se učimo že v otroštvu.
1994	Jerman	Morala je sposobnost posameznika, da deluje tako, da ločuje med dobrim in zlim. Določena je s tradicijo in družbenim razvojem.
1999	De George	Morala obsega dejanja, ki so pomembno prava ali napačna, hkrati pa obravnava tudi pravila, ki obvladujejo te dejavnosti ter vrednote.
2000	Jelovac	Morala so nenapisana pravila oziroma načela o pravilnem načinu življenja ljudi v vsaki družbi ter ustaljen način človekovega sožitja. Je tudi prostovoljna pripadnost ljudi običajem in navadam, ki se prenašajo iz generacije v generacijo.

Prirjeno po Petrović (2012).

1.2 Normativne etične teorije

Etične teorije običajno delimo v tri velike skupine. Zelo razširjena je delitev na teleološko etiko, deontološko etiko ter etiko vrlin (Belak & Pevec Rozman, 2012; Bauman-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016). Teleološke teorije temeljijo na predpostavki, da mora odločitev za določeno ravnanje temeljiti na oceni ustreznega izida. Samo ime teleologija izvira iz grškega imena *telos*, kar pomeni konec. Deontološke teorije poudarjajo prisotnost univerzalnih etičnih načel, ki jih je potrebno upoštevati, ne glede na rezultat. Ime deontologija izhaja iz grškega imena *deon*, kar pomeni dolžnost. Etika vrlin izvira iz antične Grčije. Moralno vedenje ne določa splošni kodeks ravnanja, ampak specifične osebnostne lastnosti, ki zagotavljajo pravo izbiro pred moralnimi dilemami. Sreča je zajeta

v etičnih konceptih, saj določene osebnostne lastnosti zagotavljajo dobro, etično in srečno življenje (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016).

Normativne etične teorije igrajo vlogo pri etičnem odločanju managerjev. Drašček, Rejc Buhovac in Mesner Andolšek (2020) ugotavljajo, da managerji uporabljajo različne etične teorije v različnih okoliščinah (na primer poslovno oziroma zasebno življenje). Rezultati njihove analize etičnih pristopov slovenskih managerjev kažejo, da managerji večinoma uporabljajo etiko vrlin in teleološko etiko (utilitarizem) pri poslovnih odločitvah, med tem, ko v zasebnem oziroma družinskem življenju, uporabljajo deontološki pristop (Drašček, Rejc Buhovac & Mesner Andolšek, 2020). Normativne etične teorije so podrobne predstavljene v nadaljevanju poglavja.

1.2.1 Teleološka etika

Utilitarizem je klasična teleološka teorija. Uporablja se v ekonomiji pri razlagi racionalnega odločanja. Za avtorja utilitarizma veljata filozof Jeremy Bentham iz 18. stoletja, ter znanstvenik John Stuart Mill iz 19. stoletja. Izraz utilitarizem je ustvaril Mill. Teorija predvideva, da sta učinkovitost in prizadevanje za višjo stopnjo zadovoljstva osnova človekove morale. V ekonomiji se šteje, da je maksimizacija koristi enaka kot dobiček ali povečanje kapitala. Ko pa uporabimo tudi načelo utilitarizma, to pomeni tudi upoštevanje interesov vseh vpletenih strank (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016). Dejanje, ki proizvede največjo srečo, največjemu številu članov družbe, je torej pravilno dejanje (De Colle & Werhane, 2008).

Teorija utilitarizma ni omejena na materialne koristi, ampak temelji na izračunih. Utilitaristi so verjeli, da je mogoče izmeriti količino in kakovost sreče. Bentham je tako določil značilnosti, ki jih je potrebno upoštevati v teh izračunih. Značilnosti so naslednje (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016):

- intenzivnost;
- trajanje;
- gotovost (verjetnost sreče ali trpljenja);
- obseg (število vključenih posameznikov);
- čas (ali se bo sreča oziroma trpljenje zgodilo zdaj ali v prihodnosti);
- prihodnje posledice (ali bo določena dejavnost prinesla korist tudi v prihodnosti);
- čistost (ali rezultat prinaša izključno korist ali prinaša tudi trpljenje).

V vsaki utilitaristični teoriji ima maksimizacija družbene koristnosti oziroma celotne količine dobrega v družbenem okolju temeljno vlogo. Družbeno koristnost so utilitaristi definirali na različne načine. Klasiki utilitarizma so uporabili hedonistično teorijo. Ta pravi, da družbena koristnost sestoji iz skupne količine užitka, zmanjšane za skupno

količino bolečine. Užitek in bolečina morata biti pravilno odmerjena glede na trajanje, intenzivnost in ostale značilnosti. Utilitarist Moore je v nasprotju s to definicijo predlagal idealno-utilitaristično definicijo. Ta bi merila družbeno koristnost s skupno količino duševnih stanj lastne vrednosti (Harsanyi, 1977).

Utilitarizem temelji na sočutju do drugih ljudi v skupnosti, saj je vodilo utilitarizma največja sreča za največje število ljudi v družbi. Moralna občutja človeku niso dana, ampak se jih nauči v družbi, v kateri prebiva. To stori z učenjem vrednot in navad družbe (De Colle & Werhane, 2008). Za poslovno etiko oziroma za dobro sodelovanje v podjetjih je pomembno pridobiti ljudi z dobrim občutkom za druge in jih vzgajati v moralni občutljivosti. Utilitarna moralna presoja temelji na dejanskih posledicah naših dejanj (Belak & Pevec Rozman, 2012).

1.2.2 Deontološka etika

Deontološke teorije za razliko od teleoloških teorij poudarjajo prisotnost univerzalnih etičnih načel, ki jih je potrebno upoštevati ne glede na rezultat. Avtor deontoloških teorij je nemški filozof iz 18. stoletja, Immanuel Kant. Deontološke teorije poudarjajo pomembnost motivov ravnanja poleg izida. Iz tega sledi, da etično vedenje poganja dolžnost in ne plačilo (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016). Kantova deontološka etika oziroma etika dolžnosti, izhaja iz ideje, da človeška dejanja v odvisnosti od okoliščin ne morejo biti dobra ali slaba. Po Kantu morala ni v iskanju lastne sreče ali celo v sreči drugih. Kant trdi, da vse v naravi deluje v skladu z zakoni, saj pravi, da je razumno bitje v družbi nekaj posebnega, ker je sposobno ravnati v skladu s konceptom zakonov (Belak & Pevec Rozman, 2012).

Kant je opredelil tako imenovani kategorični imperativ oziroma brezpogojna načela, ki so univerzalna in se upoštevajo ne glede na okoliščine. Kantova etična načela veljajo ne glede na kontekst in posledice sprejete odločitve. Na primer laž je nesprejemljiva v vseh okoliščinah, vključno s potencialnim reševanjem. Da bi se odločili, ali je določeno ravnanje lahko moralno upravičeno, je potrebno oceniti njegovo upravičenost, če bi se z njim ukvarjali vsi posamezniki. Če se vrnem k primeru laži, to pomeni, da če bi vsi lagali, bi resnica postala ničvredna in ljudje ne bi več mogli zaupati drug drugemu. To bi posledično predstavljalo določene omejitve vsakdanjemu življenju kot tudi gospodarskim transakcijam, saj bi se zaupanje izgubilo tudi tu (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016).

Deontološkim teorijam lahko dodamo zlato pravilo, ki je prevladovalo v mnogih svetovnih religijah. Pomeni, da smo do drugih takšni, kakršni želimo, da bi bili oni do nas. To je tudi primer kategoričnega imperativa, ki ga je potrebno upoštevati ne glede na okoliščine. Se pa v poslovnih situacijah velikokrat zgodi, da to ne drži. Na primer pri pogajanjih, je pretiravanje in blefiranje sprejeta norma. Mnogi raziskovalci menijo, da zlato pravilo pri

poslovanju ne velja. Poslovneži se velikokrat ukvarjajo z dejavnostmi, za katere bi od drugih želeli, da jih ne bi uporabili proti njim (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016).

Kantovski pristop k poslovni etiki je način, ki pravi, da moralnost izhaja iz razuma in da je naša moralna dolžnost ravnati v skladu s splošnim moralnim zakonom (Belak & Pevec Rozman, 2012).

1.2.3 Etika vrlin

Utemeljitelj etike vrlin je Aristotel (De Colle & Werhane, 2008; Crisp, 2010; Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016). Aristotel svoje etično raziskovanje začne z navedbo, da je sreča (gr. eudaimonia) tisto, kar si prizadeva doseči vsak razumski človek. Sreča je najvišja od vseh dobrin, ki jih je mogoče doseči (De Colle & Werhane, 2008). Predmet analize etike vrlin tako ni etično ravnanje, ampak osebnostne lastnosti, ki zagotavljajo sprejemanje etično pravih odločitev. Osebnostna lastnost se imenuje vrлина (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016). Vrлина je opredeljena kot aktualizacija človekovega potenciala. Človek se ne rodi dober ali slab, ampak ima sposobnost, da postane dober, če razvije svoje vrline, ali slab, če se prepusti grehom (De Colle & Werhane, 2008). Vrлина je nekaj, kar občudujemo tudi pri drugih ljudeh. Tako sprejemamo univerzalno naravo vrline – ustreza vsem in ne le predstavnikom določenih poklicev ali panog. Poleg tega vrлина človeku pomaga doseči zastavljene cilje. Na primer, iskrenost povečuje zaupanje, kar je koristno pri medsebojnih odnosih in podjetništvu. Pogum pomaga pri premagovanju stisk. Na drugi strani pa pomanjkanje vrlin pomeni, da je oseba podvržena različnim skušnjavam in zasvojenostim (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016).

Z razvojem in prakticiranjem vrlin razvijamo svoje zmožnosti in naravne razpoložljivosti, da v vsaki situaciji ravnamo prav. Po Aristotlu, razvijanje vrlin človeku ne pomaga samo pri tem, da ugotovi, kakšno je pravilno ravnanje, ampak ga tudi motivira, da bo s pravilnim ravnanjem živel dobro življenje (De Colle & Werhane, 2008).

Etika vrlin je povezana tudi s konceptom družbenega kapitala. Medosebni odnosi in sposobnost za doseg skupnega cilja temeljita na skupnih standardih, ki služijo kot podlaga za vrline, ki jih imajo v določeni družbeni skupini. Etika vrlin je tako tesno povezana z vrednotami, saj te določajo, katere osebnostne lastnosti bodo v določeni družbi veljale za vrline. Vrednote se v posameznih družbah skozi čas spreminjajo (Baumane-Vitolina, Cals & Sumilo, 2016).

1.3 Poslovna etika

Poslovna etika je v zadnjih letih deležna vse večje pozornosti s strani poslovnih skupnosti in strokovnih organov po vsem svetu. To je zato, ker poslovna etika ne določa samo, ali so

poslovne dejavnosti organizacije v skladu z etičnimi standardi, ki prevladujejo v družbi, ampak tudi razkriva, ali lahko poslovna organizacija prispeva k splošno sprejetim etičnim vrednotam v družbi (Lin & Zhang, 2011).

Poslovna etika je podveja etike in se ukvarja z raziskovanjem poslovne morale (Jelovac, 1997). Obsega uporabo etičnih pravil in načel pri poslovnih odločitvah (Drnovšek, Slavec, Rangus & Zupan, 2016). Poslovna etika je še relativno nova disciplina. Pojavila se je šele v 20. stoletju, kljub temu, da etika obstaja že od časa Starih Grkov (Jelovac, 1997).

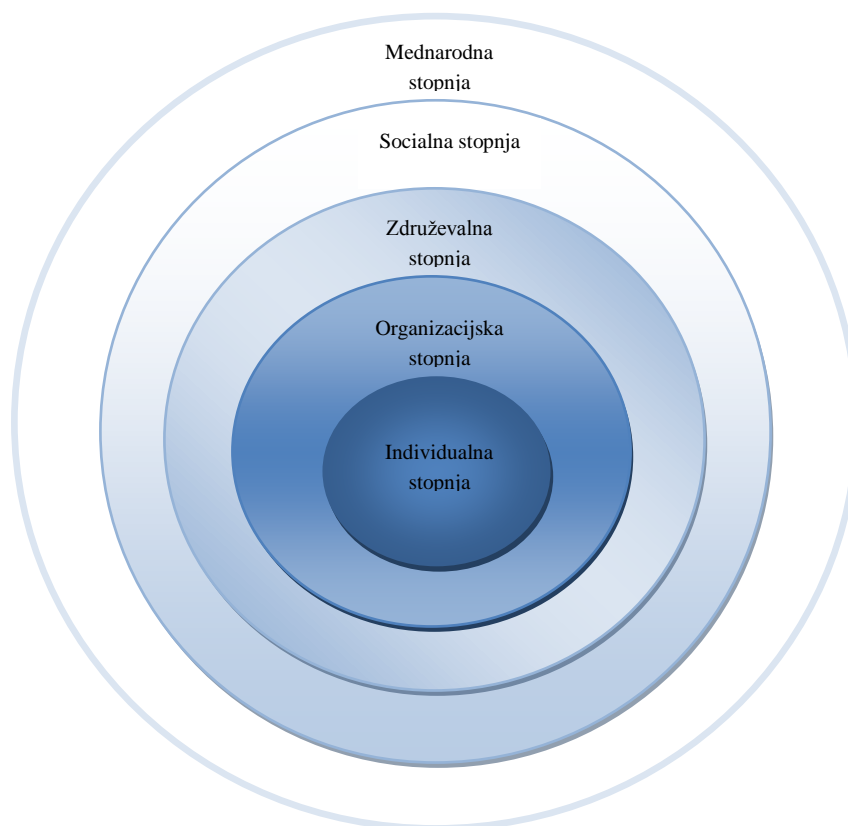
Pred letom 1970 se pojem poslovna etika praktično ni uporabljal. Večina podjetij je bila osredotočena zgolj na dobiček, ne pa tudi na etičnost pri poslovanju. Temelje poslovni etiki so postavili teologi in filozofi, ki so predlagali, da bi podjetja pri svojem poslovanju uporabljala etična načela. Pri oblikovanju nove discipline – poslovne etike, so uporabili etično teorijo in filozofsko analizo. Posledično so na univerzah začeli poučevati o družbeni odgovornosti podjetij. Podjetja so se morala obvezati, da bodo povečala svoj pozitiven in zmanjšala negativen vpliv, ki ga imajo na svoje deležnike, saj so se v preteklosti bolj ukvarjala s svojo javno podobo, etičnih vprašanj pa se niso lotila neposredno. Izbruh škanadala *Watergate*, v katerega je bil vključen nekdanji predsednik Združenih držav Amerike Nixon in njegova administracija, je javnosti pokazal, kakšen vpliv ima etika na poslovanje. Po izbruhu škanadala so na številnih konferencah razpravljali o družbeni odgovornosti in etičnih vprašanjih pri poslovanju (Ferrell, Fraedrich & Ferrell, 2009).

Poslovna etika obsega sedem ključnih področij (Hrastelj, 1995):

- odnos do zaposlenih;
- odnos do skupnosti oziroma okolja;
- odnos do delničarjev;
- odnos do dobaviteljev;
- odnos do inovacij in tehnologije;
- politični interes.

Ker imajo organizacije zelo širok spekter deležnikov, tako notranjih kot zunanjih, lahko nastanejo številni etični problemi. Te morajo managerji znati uspešno reševati. Etična in moralna vprašanja je v organizacijah možno preučiti v petih stopnjah (Weiss, 2008). Prva stopnja se imenuje individualna, saj odločitve sprejema posameznik. Druga stopnja je organizacijska, tretja pa se imenuje združevalna. To je stopnja, pri kateri se več organizacij poveže med seboj zaradi vsestranskih koristi. Sledi socialna oziroma družbena stopnja. Zajema predloge, ki bi jih bilo mogoče sprejeti zaradi spremembe družbenih vrednot. Iz socialne stopnje sledi še mednarodna stopnja. Tukaj se predlagajo večnacionalni sporazumi o standardih sprejemljivega poslovnega ravnanja (Carroll, 1978). Stopnje poslovne etike so razvidne na sliki 1.

Slika 1: Stopnje poslovne etike

Vir: Carroll (1978).

Na poslovno etiko vplivajo trije dejavniki: religija, kultura in zakoni. Ti dejavniki se od podjetja do podjetja ter od države do države razlikujejo, vendar so med seboj prepleteni (Management study guide, 2020). Religija je najstarejši vir. Na svetu obstaja več kot 100.000 religij. Vsaka religija ima svoja pravila o tem, kaj je prav in kaj narobe pri poslovanju ter v drugih življenjskih okoliščinah. Vsem religijam je skupno načelo vzajemnosti do soljudi. Religije poudarjajo nujnost urejenega družbenega sistema in družbene odgovornosti, ki prispevajo k splošni blaginji. Vsaka religija s temi osnovami ustvari svoj kodeks ravnanja. Kultura je skupek pomembnih spoznanj, ki si jih člani skupnosti delijo. Sestavljena je iz vrednot, dojemanj, idej, preferenc, morale ter kodeksa ravnanja, ki ustvarjajo razliko med družbami v različnih predelih sveta. Ko govorimo o kulturi, se običajno sklicujemo na vzorec razvoja, ki se odraža v družbenem vzorcu znanja, ideologije, vrednot, zakonov, družbenih norm in vsakodnevnih ritualov. Kultura se prenaša iz roda v rod in olajša ustvarjanje zavezanosti nečemu, kar je večje od osebnega lastnega interesa. Pomembna je tudi kultura pri poslovanju, saj spodbuja člane organizacij, da dajejo prednost organizacijskim ciljem nad svojimi osebnimi interesi. Kultura služi tudi kot mehanizem nadzora, ki vodi in oblikuje stališča ter vedenje ljudi (Sinha, 2020). Zakoni so

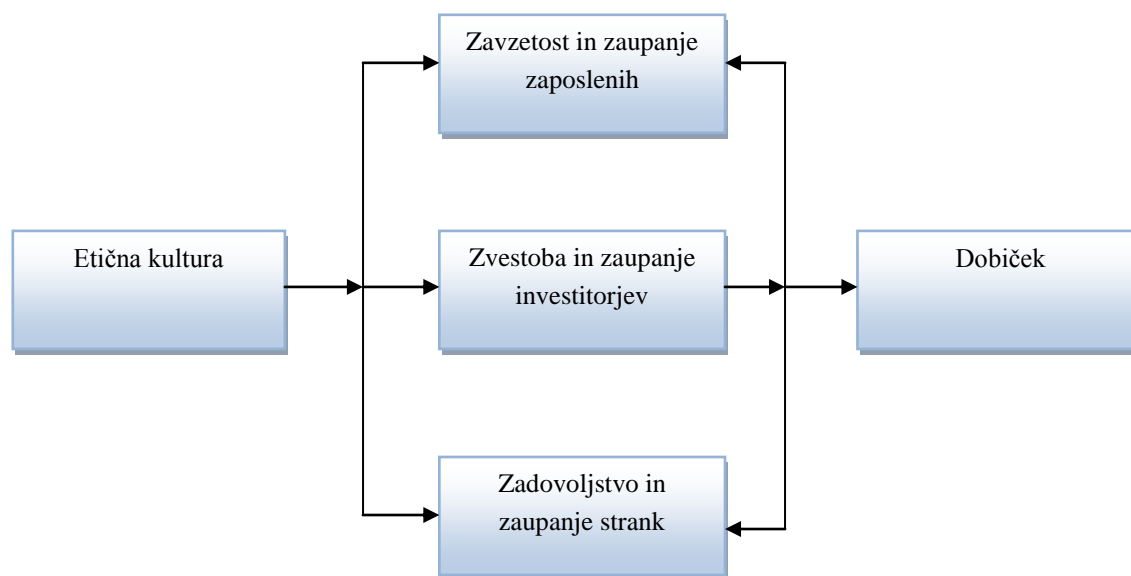

postopki in kodeksi ravnanja, ki jih določa pravni sistem države. Namenjeni so usmerjanju človekovega vedenja znotraj družbe. Največja težava zakonov je, da vseh etičnih pričakovanj zakon ne more zajeti, še posebej, ker se zunanje okolje nenehno spreminja. Pri poslovanju upoštevanje zakonov razumemo kot etično vedenje podjetij, vendar podjetja zelo velikokrat kršijo zakone. Primer neetičnega vedenja podjetja je izogibanje plačilu davkov (Management study guide, 2020).

Etika je v poslovnem svetu zelo pomembna. Za podjetja je ravnanje v skladu z zakoni in etiko pomembno, saj se s tem izognejo krajam in drugim odklonskim ravnanjem, preko tega pa tožbam in poravnavam. Na ta način lahko prihranijo veliko denarja. Podjetja, ki se ponašajo z neetičnim in neskrbnim ravnanjem, težko zaposlijo in tudi obdržijo svoje strokovnjake. To vodi v upadajočo produktivnost, ustvarjalnost in lojalnost zaposlenih, neučinkovit pretok informacij v podjetju, absentizem ter slabši ugled podjetja (Weiss, 2008).

Etične odločitve v poslovanju pa vodijo v večjo zavzetost zaposlenih, povečano učinkovitost pri vsakodnevem poslovanju, izboljšanje zaupanja in zadovoljstva strank, večjo pripravljenost investitorjev za zaupanje sredstev ter večjo finančna uspešnost. Ugled podjetja močno vpliva na odnose z zaposlenimi, investitorji, kupci ter preostalimi deležniki podjetja (Weiss, 2008; Ferrell, Fraedrich & Ferrell, 2009). Slika 2 prikazuje povezavo med poslovno etiko in uspešnostjo podjetja.

Slika 2: Povezava med poslovno etiko in uspešnostjo organizacije

Vir: Ferrell, Fraedrich & Ferrell (2009).

Področje poslovne etike se hitro razvija, saj čedalje več podjetij priznava koristi etičnega ravnanja ter povezave med poslovno etiko in finančno uspešnostjo. Mnoge raziskave in

primeri iz poslovnega sveta kažejo, da se gradnja etičnega ugleda med zaposlenimi, kupci in širšo javnostjo izplača (Ferrell, Fraedrich & Ferrell, 2009).

1.4 Etično poslovno odločanje

Etična odločitev je pravno in moralno sprejemljiva za širšo skupnost. Na drugi strani je neetična odločitev za celotno skupnost nezakonita ali moralno nesprejemljiva (Jones, 1991). Etična odločitev se zgodi, ko se posamezniki pogajajo o etičnih dilemah. Etična odločitev je tako postopek, na katerega vplivajo različne etične paradigme in standardi (Valentine & Godkin, 2019).

Raziskovalce so vedno zanimali vzroki za neetično poslovno vedenje, da bi lažje razumeli, kaj vodi poslovneže do neetičnega ravnanja (Kliukinskaitė Vigil, 2008). Raziskovalci menijo, da bi bilo s takšnim razumevanjem mogoče predvideti in morda tudi preprečiti razširjenost neetičnega vedenja v poslovnih organizacijah. Zaradi tega so pripravili številne opisne modele, ki prikazujejo, kateri dejavniki določajo posameznikov postopek odločanja, povezan z etičnimi vprašanji v podjetjih (Ferrell & Gresham, 1985; Treviño, 1986; Jones, 1991; Gaudine & Thorne, 2001; Kliukinskaitė Vigil, 2008). Modeli etičnega odločanja so predstavljeni v nadaljevanju.

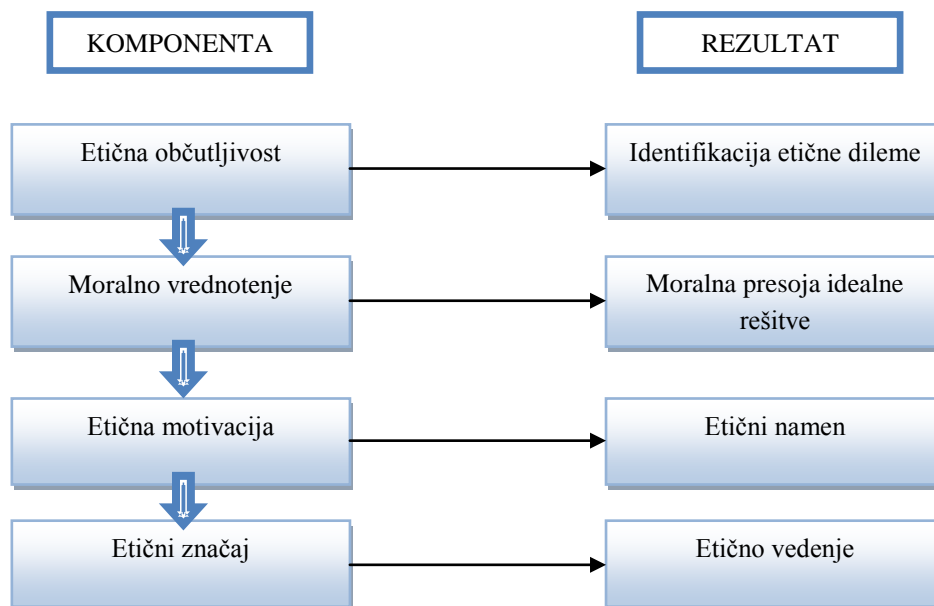
Tudi med študenti so bile izvedene raziskave o etičnem odločanju, saj je raziskovalce zanimalo, kakšen odnos imajo do etičnih odločitev. Aluchna in Mikołajczyk (2013) sta ugotovili, da so etični odnos in potencialne etične dileme ključni vidiki za razumevanje odločitvenega procesa posameznika. Raziskovalci so prišli do ugotovitev, da študenti sprejmejo več neetičnih odločitev kot poslovneži (Glenn & Van Loo, 1993). Na odločitve študentov vplivajo številni dejavniki - osebnost, kultura, vrednote, nagrade in kazni (Hegarty & Sims, 1978). Izkazalo se je, da so študenti bolj nagnjeni k sprejemanju neetičnih odločitev kot študentke (O'Leary & Radich, 2001; Becker & Ulstad, 2007; Black & White, 2012). Raziskava, ki sta jo izvedla Black in White (2012) je pokazala, da študenti računovodsko revizijskih ved sprejmejo več etičnih odločitev kot študenti iz drugih področij. Black in White (2012) menita, da je to posledica odločitev poslovnih šol, da v svoje poučevanje vključijo še učenje o etiki.

1.4.1 Restov model

Restov model etičnega odločanja vsebuje štiri komponente, ki so bistvene za postopek etičnega odločanja in temeljijo na kognitivno-razvojni teoriji. Po kognitivno-razvojni teoriji se posameznikovo kognitivno dojemanje morale razvija skozi vrsto razvojnih stopenj, da se doseže moralna zrelost. Restov model opisuje komponente v povezavi z etičnimi vprašanji, od katerih vsako vključuje psihološki proces in rezultat. To vodi v vedenje posameznika (Gaudine & Thorne, 2001; Kliukinskaitė Vigil, 2008).

Restov model odločanja se začne z identifikacijo vprašanja z etično vsebino. Vprašanje spodbudi etična občutljivost, ki je prva komponenta modela. Preverimo, ali etična dilema obstaja. Druga komponenta je moralno vrednotenje, ki ima za posledico moralno presojo idealne rešitve za določeno etično dilemo. Presojamo, kaj je potrebno storiti za rešitev etičnega vprašanja. Tretja komponenta, etična motivacija, vključuje oblikovanje etične namere, ali naj se posameznik ravna v skladu z etično presojo ali ne. Rezultat tretje komponente je posameznikov etični namen. Četrta komponenta povzroči etično vedenje, pri reševanju etične dileme in je odraz etičnega značaja posameznika. Rest je trdil, da je vsaka komponenta konceptualno ločena. Uspeh v eni stopnji etičnega odločanja ne zagotavlja uspeha na nobeni drugi stopnji (Jones, 1991; Gaudine & Thorne, 2001; Kliukinskaitė Vigil, 2008; Valentine & Godkin, 2019). Na sliki 3 je predstavljen Restov model etičnega odločanja z vsemi komponentami in rezultati.

Slika 3: Restov model etičnega odločanja

Vir: Gaudine & Thorne (2001).

1.4.2 Model Treviňove

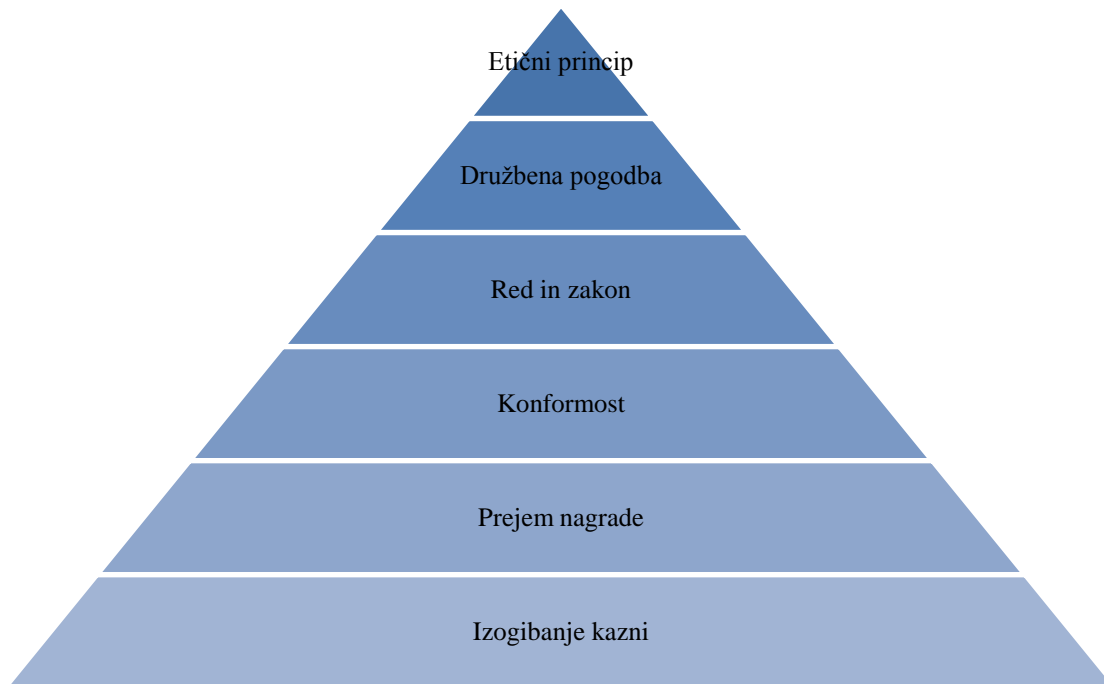
Model Treviňove temelji na Kohlbergovi teoriji moralnega razvoja. Kohlbergova teorija poudarja kognitivni vidik moralnega odločanja. Obravnava, kako kognitivni procesi sprejemanja moralnih odločitev postanejo bolj zapleteni in prefinjeni z razvojem. Poudarek je na kognitivnem postopku odločanja ter razlogih, ki jih posameznik uporablja za utemeljitev moralne izbire, in ne na sami odločitvi (Treviňo, 1986).

Okvir Kohlbergove teorije je sestavljen iz 6 stopenj (glej sliko 4). Stopnje so organizirane v tri ravni, vsaka raven je sestavljena iz dveh stopenj. Prva raven se imenuje predmoralna oziroma predkonvencionalna raven. Na predkonvencionalni ravni je morala nadzorovana od zunaj. To pomeni, da upoštevamo pravila, da se izognemo kazni oziroma prejmemo nagrado. Raven ima dve stopnji. Prva je orientacija k uboganju oziroma izogibanje kazni. Druga stopnja je instrumentalno relativistična orientacija. Za obe stopnji je značilno, da vedenje določajo posledice. Razlika med stopnjama je v tem, da pri prvi posameznik uboga, da se izogne kazni, v drugi stopnji se osredotoča na prejem nagrade oziroma zadovoljitev osebnih potreb (Treviño, 1986; Wilber 2018; Sanders, 2020).

Druga raven Kohlbergove teorije se imenuje konvencionalna oziroma dogovorna raven. Na konvencionalni ravni ostaja skladnost s socialnimi pravili pomembna za posameznika, vendar se poudarek preusmeri iz lastnega zanimanja v odnose z drugimi ljudmi. Posameznik si prizadeva upoštevati pravila, ki jih določijo drugi, na primer starši, vrstniki, vlada. To si prizadeva za to, da bi dobil njihovo odobritev oziroma ohranil družbeni red. Tretja stopnja Kohlbergove teorije se imenuje konformnost oziroma medsebojna usklajenost. Zanja je značilno, da posameznik želi ohraniti ali osvojiti naklonjenost drugih s tem, da je dobra oseba. Četrta stopnja se imenuje usmerjenost v red in zakon. Kot že samo ime pove, je to stopnja, kjer pravila in zakoni določajo vedenje. Posameznik upošteva širšo perspektivo družbenih zakonov, saj meni, da pravila in zakoni ohranjajo družbeni red (Treviño, 1986; Wilber 2018; Sanders, 2020).

Zadnja raven Kohlbergove teorije se imenuje postkonvencionalna oziroma avtonomna raven. Na tej ravni se posameznik premakne iz perspektive lastne družbe. Moralnost je opredeljena v smislu abstraktnih načel in vrednot, ki veljajo za vse situacije in družbe. Peta stopnja se imenuje družbena pogodba. Posamezne pravice določa vedenje. Posameznik gleda na zakone in pravila kot na prilagodljivo orodje za izboljšanje človeških namenov. Kadar zakoni niso v skladu s pravicami posameznika in interesi večine, ne prinašajo ničesar dobrega za ljudi in je potrebno razmisliti o drugih možnostih. Zadnja, šesta stopnja se imenuje univerzalni etični princip. Po Kohlbergu je to najvišja stopnja delovanja. Velika večina posameznikov ne bo nikoli dosegla te stopnje. Na tej stopnji je pravilno dejanje določeno po izbranih etičnih načelih vesti. Ta vrsta sklepanja vključuje perspektivo vsake osebe ali skupine, na katero bi lahko odločitev vplivala (Treviño, 1986; Wilber 2018; Sanders, 2020).

Slika 4: Kohlbergove stopnje moralnega razvoja

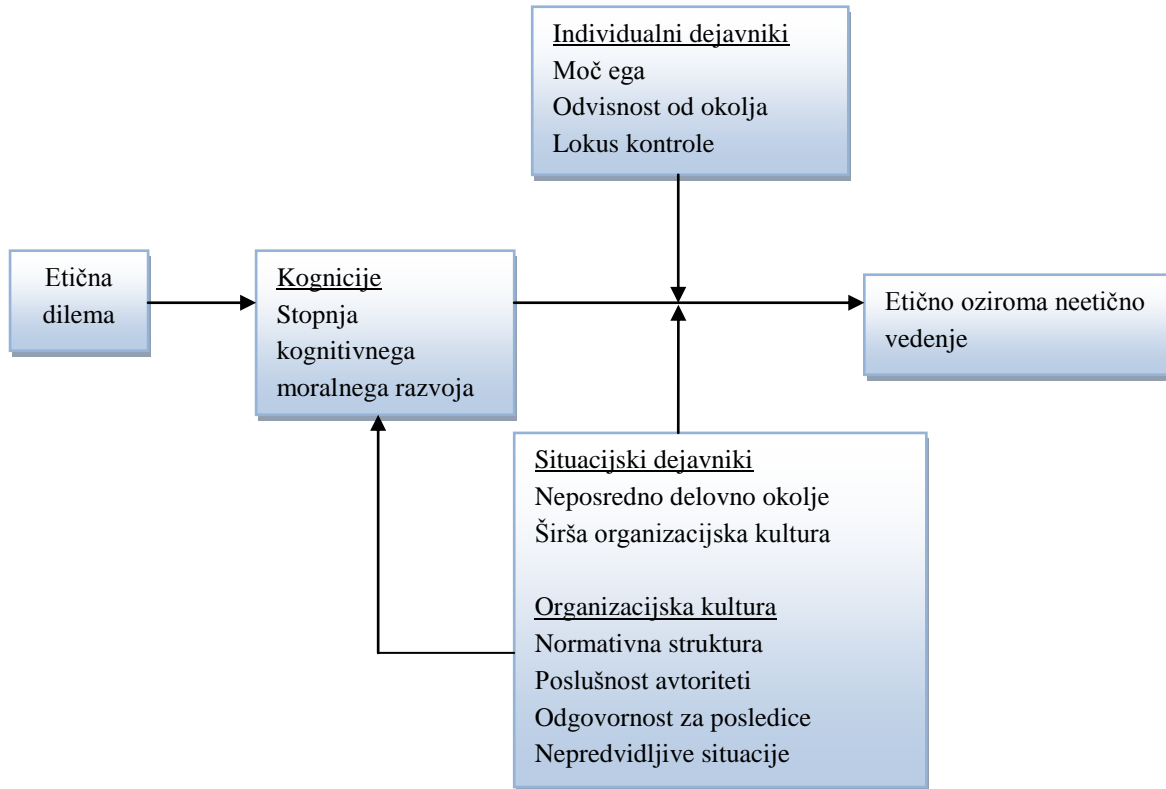
Vir: Wilber (2018).

Stopnja posameznikovega kognitivnega moralnega razvoja določa njegovo reakcijo na konkretno etično dilemo. Moralne presoje v kognitivni fazi moderirajo individualni in situacijski dejavniki (Jones, 1991; Kliukinskaitė Vigil, 2008). Treviňova (1986) s svojim modelom pokaže, da je etično odločanje v organizacijah razloženo z interakcijo individualnih in situacijskih komponent. Posameznik se na etično dilemo odzove s spoznanji, ki jih določi stopnja kognitivnega moralnega razvoja. Posameznikova stopnja kognitivnega moralnega razvoja določa, kako posameznik razmišlja o etičnih dilemah ter o svojem procesu odločanja, kaj je pravilno in kaj napačno ravnanje. Ker spoznanja o pravilnem in napačnem ravnanju niso dovolj za razlago ali napovedovanje etičnega ravnanja pri odločanju, je Treviňova v svoj model vključila še dodatne individualne in situacijske spremenljivke. Naloga teh je, da določijo, kako naj bi se posameznik obnašal kot odgovor na etično dilemo.

Spremenljivke modela vplivajo na razmerje med posameznikovo kognicijo in njegovimi dejanskimi ravnanji. Individualne spremenljivke so moč ega, odvisnost od okolja ter lokus nadzora. Situacijske spremenljivke izhajajo iz neposrednega delovnega okolja in širše organizacijske kulture. Med situacijske spremenljivke uvrščamo normativno strukturo organizacije, poslušnost avtoriteti, odgovornost za posledice ter nepredvidljive situacije. Spremenljivke, ki tudi vplivajo na kognitivni moralni razvoj posameznika so značilnosti dela, ki ga posameznik opravlja ter moralna organizacijska kultura (Treviňo, 1986;

Kliukinskaitė Vigil, 2008). Na sliki 5 je predstavljen model etičnega odločanja, ki ga je razvila Treviňova.

Slika 5: Model Treviňove

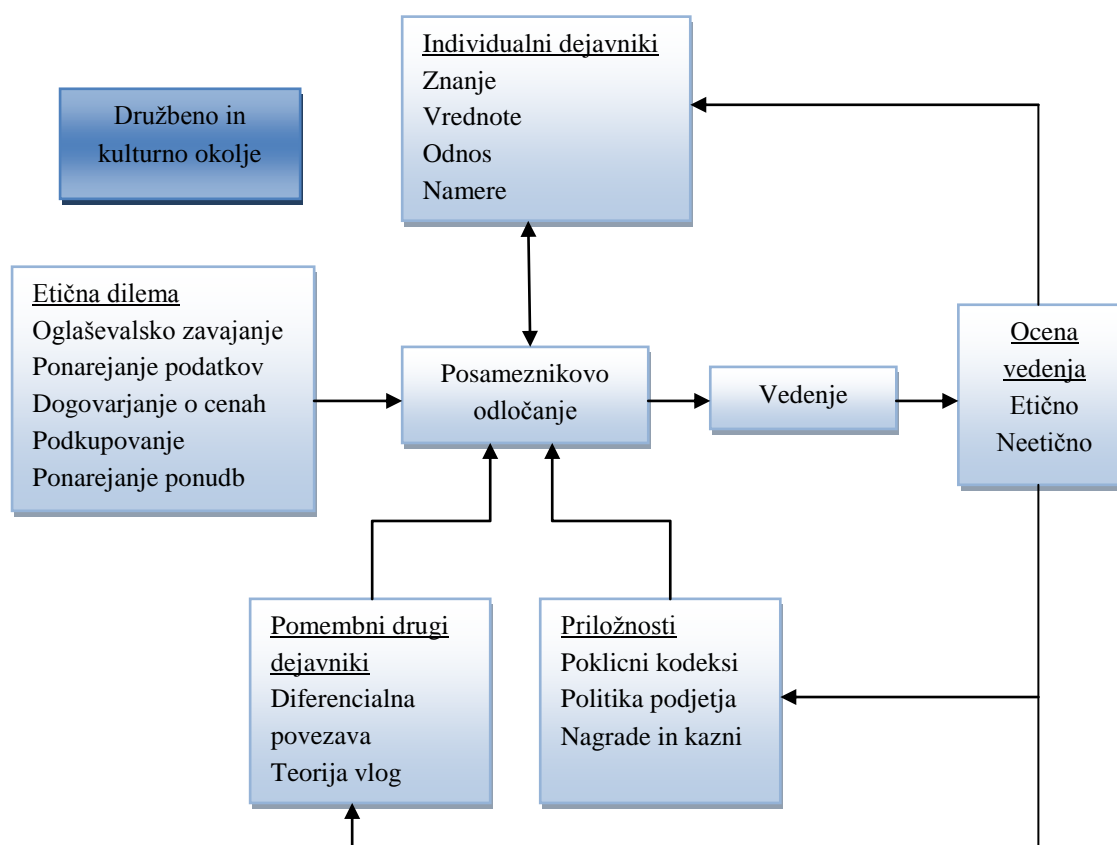
Vir: Treviňo (1986).

1.4.3 Ferrellov in Greshamov model

Ferrell in Gresham (1985) sta razvila model, ki dokazuje, da na odločitve, povezane z etičnimi dilemami, vplivajo individualni dejavniki, pomembni drugi dejavniki v organizacijskem okolju ter priložnosti (glej sliko 6). Ferrell in Gresham sta model prvotno razvila za področje trženja, vendar sta opozorila, da je model prav tako uporaben na drugih področjih podjetja, kot je na primer računovodstvo, upravljanje in podobno.

Model se začne tako, da se iz družbenega oziroma kulturnega okolja pojavi etično vprašanje oziroma dilema. Pogojni dejavniki, ki vplivajo na posameznika, so individualni in organizacijski. Učinek pomembnih drugih dejavnikov v tem modelu podpira teorija diferenčne asociacije in teorija vlog. Priložnost, da se obnašamo (ne)etično je povezana z obstojem (ali neobstojem) poklicnih kodeksov, politike podjetja ter sistemom nagrad in kazni. Odločitev, ki izhaja iz tega procesa vodi najprej do vedenja in nato do vrednotenja vedenja (Jones, 1991).

Slika 6: Ferrellov in Greshamov model

Vir: Ferrell & Gresham (1985).

Okvir etičnih odločitev je razvit z vrednotenjem normativnih etičnih standardov, ki izhajajo iz moralne filozofije. Različne filozofije, povezane z utilitarizmom, pojasnjujejo, kako posamezniki ustvarjajo etične standarde. Na etično odločanje tako vplivajo individualni dejavniki, ki so posledica socializacijskih procesov posameznika, denimo znanje, vrednote, odnosi in namere. Individualni dejavniki so predstavljeni kot interakcija z organizacijskimi dejavniki, vključno s pomembnimi drugimi dejavniki in priložnostmi. Med pomembne druge dejavnike uvrščamo diferencialno povezavo (angl. differential association) in teorijo vlog (angl. role sets). Teorija diferencialnih povezav predvideva, da se etičnega oziroma neetičnega vedenja naučimo v procesu interakcije z osebami, ki so del intimnih osebnih skupin ali sklopov vlog (teorija vlog). Med priložnosti uvrščamo profesionalne kodekse, politiko podjetja ter sistem nagrajevanja in kazni. Vsi ti dejavniki skupaj vplivajo na posameznike pri odločanju o etičnih dilemah. Družbeni in okoljski dejavniki, ki se uporabljajo za opredelitev etičnih vprašanj, so iz Ferrellovega in Greshamovega modela izvzeti, saj so obravnavani kot eksogene spremenljivke (Ferrell & Gresham, 1985).

1.4.4 Huntov in Vitelljev model

Hunt in Vitell (2006) sta razvila več stopenjski model tržne etike. Namen modela je bil zagotoviti splošno teorijo etičnega odločanja in predstaviti teorijo v procesnem modelu. Teorija temelji na deontoloških in teleoloških normativnih etičnih teorijah ter moralni filozofiji. Model predpostavlja, da okoljski dejavniki, med katere uvrščamo strokovne, industrijske in organizacijske dejavnike, ter osebne izkušnje, vplivajo na dojemanje etičnega problema, alternative in posledice (Jones, 1991).

Model obravnava položaj, v katerem se posameznik sooči z etičnim problemom. Če posameznik v situaciji zazna etični problem, se začne postopek, prikazan v modelu na sliki 7. Naslednji korak v modelu je zaznavanje različnih možnih alternativ, ki bi jih bilo mogoče uporabiti za rešitev etičnega problema. Ko zaznamo alternativne možnosti, sledita dve vrsti vrednotenja – deontološko in teleološko (Kliukinskaitė Vigil, 2008).

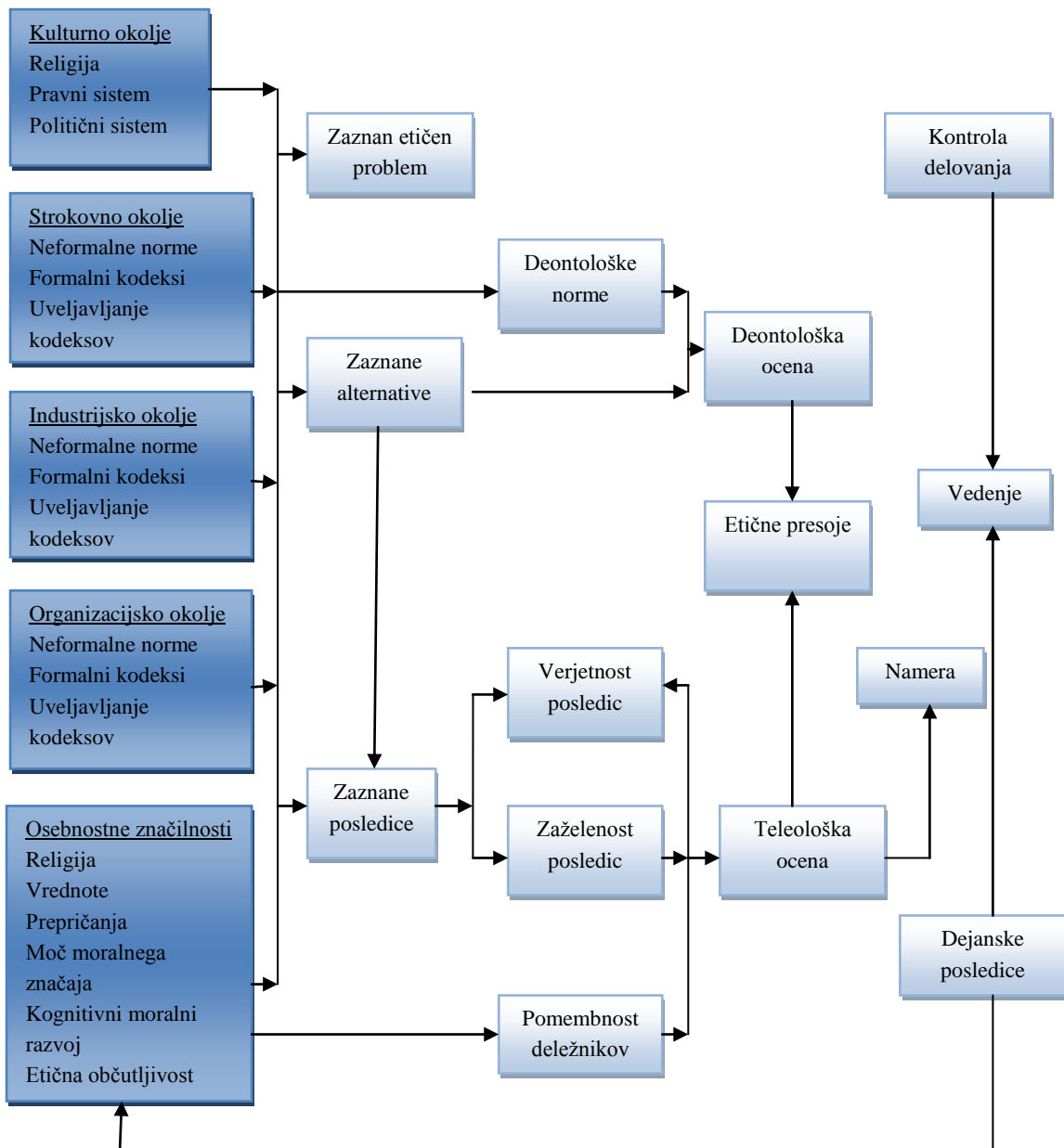
V procesu deontološkega vrednotenja posameznik oceni pravilnost ali napačnost vedenj, ki jih implicira vsaka alternativna. Posameznik primerja vedenje vsake alternative z nizom vnaprej določenih deontoloških norm. Deontološke norme predstavljajo osebne vrednote in pravila moralnega vedenja. Zajemajo splošna prepričanja, na primer o poštenosti, goljufanju, kraji, kot tudi prepričanja, specifična za posamezna področja. Sem na primer uvrščamo varljivo oglaševanje, zaupnost podatkov, anonimnost anketirancev ter nepoštenost anketarjev (Hunt & Vitell, 2006; Kliukinskaitė Vigil, 2008).

Nasprotno od deontološkega vrednotenja, se teleološko vrednotenje osredotoča na štiri konstrukte. To so zaznane posledice vsake alternative za različne skupine deležnikov, verjetnost, da se bo vsaka posledica zgodila vsaki skupini deležnikov, zaželenost oziroma nezaželenost vsake posledice ter pomembnost vsake skupine deležnikov (Hunt & Vitell, 2006; Kliukinskaitė Vigil, 2008). Hunt in Vitell (2006) tako trdita, da so posameznikove etične presoje odvisne od njegovih deontoloških in teleoloških ocen.

Huntov in Vitelljev model dokazuje, da lahko na nekatere vidike procesa odločanja vpliva več osebnostnih značilnosti. Na primer posameznikova veroizpoved, njegove vrednote, prepričanja, moralni značaj, kognitivni moralni razvoj in etična občutljivost. Prav tako pa na proces odločanja povezan z etičnimi vprašanji vpliva kulturno okolje (religija, pravni in politični sistem), industrijsko, strokovno ter organizacijsko okolje. Industrijsko, strokovno ter organizacijsko okolje sestavljajo neformalne norme, formalni kodeksi in uveljavljanje kodeksov (Kliukinskaitė Vigil, 2008).

Slika 7: Huntov in Vitellijev model

Vir: Hunt & Vitell (2006).

1.4.5 Jonesov model

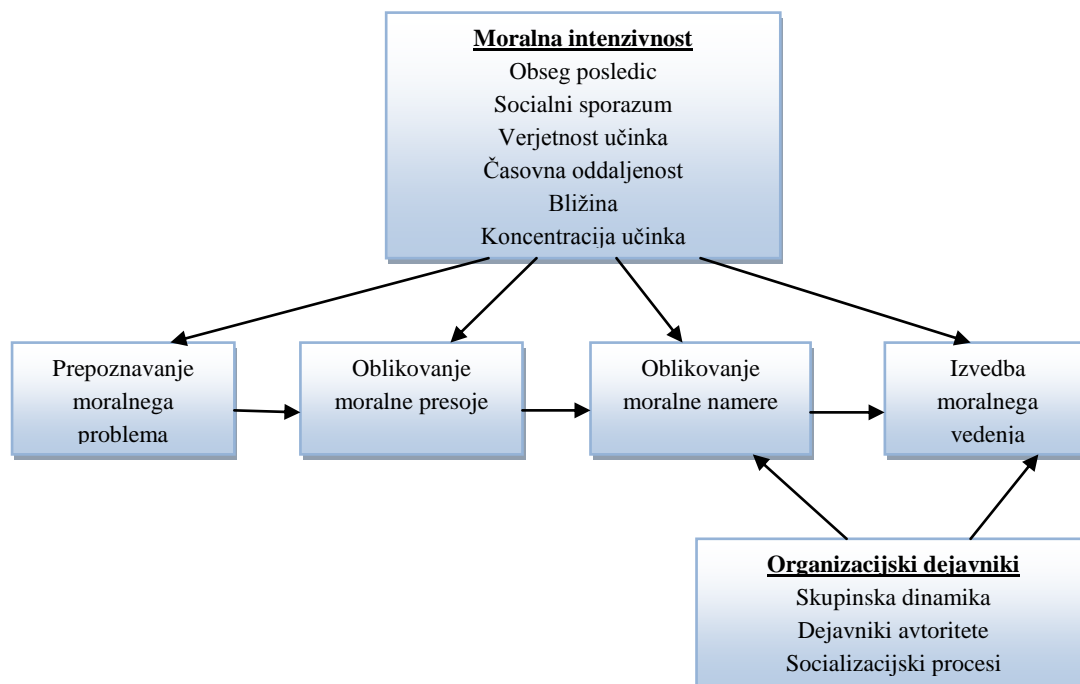
Jones (1991) je za svoj model uporabil prej opisane modele. Model poudarja značilnosti same etične problematike, saj meni, da prejšnji modeli niso ustrezno upoštevali razlik v etičnih vprašanjih. Jones je trdil, da je moralna intenzivnost sestavljena iz šestih komponent. Komponente so naslednje: obseg posledic, družbeni oziroma socialni sporazum, verjetnost učinka, časovna oddaljenost, bližina ter koncentracija učinka.

Obseg posledic je opredelil kot vsoto koristi oziroma škode, ki jih bo imel posameznik kot posledico določenega dejanja. Socialni sporazum je opredeljen kot soglasje, ki velja v neki družbi glede tega, ali je dejanje dobro ali ne. Verjetnost učinka je funkcija verjetnosti, da se bo določeno dejanje zgodilo. Časovna oddaljenost je obdobje med sedanostjo in prihodnjimi posledicami določenega dejanja. Bližina je občutek čustvene, fizične, družbene ali kulturne bližine, ki jo posameznik čuti do vpletenih v dejanja. Koncentracija učinka je inverzna funkcija števila posameznikov, ki nosijo posledice dejanj (Jones, 1991).

Komponente so pozitivno povezane z vsemi štirimi stopnjami Restovega modela etičnega odločanja – prepoznati vprašanje, ki vključuje etično vsebino, presojo, namere in vedenje (Kliukinskaitė Vigil, 2008).

Jones (1991) vse štiri stopnje Restovega modela označi kot ključne elemente moralnega odločanja in vedenja. V svojem modelu je Jones pokazal, da organizacijski dejavniki, kot so na primer skupinska dinamika, dejavniki avtoritete in socializacijski procesi, vplivajo na dve od štirih stopenj Restovega modela, in sicer na sam razvoj namer in na vedenje (Kliukinskaitė Vigil, 2008). Model je predstavljen na sliki 8.

Slika 8: Jonesov model

Vir: Jones (1991).

1.5 Integriteta in razkrivanje odklonskih ravnanj v poslovni praksi

Integriteta je pogosto opisana kot osebna konsistentnost oziroma skladnost z moralnimi normami in pričakovanji (Koehn, 2005; Teach, Christensen & Schwartz, 2005). Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije (ZIntPK), Ur. l. RS, št. 69/11, opredeli integriteto kot »pričakovano delovanje in odgovornost posameznikov in organizacij pri preprečevanju in odpravljanju tveganj, da bi bila oblast, funkcija, pooblastilo ali druga pristojnost za odločanje uporabljena v nasprotju z zakonom, pravno dopustnimi cilji in etičnimi kodeksi«. Palanski in Yammarino (2007) trdita, da je integriteta na ravni posameznika razdeljena v pet kategorij: integriteta kot celovitost, integriteta kot skladnost med besedami in dejanji, integriteta kot skladnost v stiski, integriteta kot biti pošten do sebe ter integriteta kot moralno in etično vedenje.

S pojmom integriteta tako označujemo pristnost, poštenost in verodostojnost. Podjetja, ki imajo zaposlene posameznike z integriteto, delujejo v okviru svojega poslanstva, ki temelji na etiki in pravnih normah organizacije. Te so zapisane v etičnih kodeksih podjetij. Če je v podjetju prisotna integriteta, to pomeni, da v njem ni prisotne korupcije (Komisija za preprečevanje korupcije, 2020). Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije pravi: »Korupcija je vsaka kršitev dolžnega ravnanja uradnih in odgovornih oseb v javnem ali zasebnem sektorju, kot tudi ravnanje oseb, ki so pobudniki kršitev ali oseb, ki se s kršitvijo lahko okoristijo, zaradi neposredno ali posredno obljubljenih, ponujene ali dane oziroma zahtevane, sprejete ali pričakovane koristi zase ali za drugega.«

Kljub temu, da imajo podjetja, ki delujejo v skladu z etičnimi normami in integriteto številne prednosti pri svojem poslovanju, še vedno prihaja do velikega števila goljufij in prevar. Zelo znane so prevare v podjetjih Enron, WorldCom in Parmalat (Near & Miceli, 2016; Farooqi, Abid & Ahmed 2017; Gao & Brink, 2017). Pomembno vlogo pri odkrivanju prevar igrajo revizorji. Velikokrat se je zgodilo, da so delovali pristransko, saj niso podali neodvisnega mnenja. Dober primer je revizijska družba PwC, ki je v finančnih izkazih svojih naročnikov našla napake, vendar o njih ni poročala, saj so v številnih podjetjih revidirali finančne izkaze že vrsto let (The Economist Newspaper Limited, 2011). Revizorji so svojim naročnikom zagotavljali tudi nerevizijske storitve. V številnih podjetjih so revizijske družbe ustvarile več prihodkov z opravljanjem nerevizijskih storitev. To je sprožilo vprašanje o neodvisnosti revizorjev. Javnost je tako izgubila zaupanje v revizorje (Sikka, 2009).

Niz računovodskih prevar, ki se je začel s propadom Enrona leta 2001, je raziskovalce iz številnih strok spodbudil, da so začeli raziskovati načine za spodbujanje žvižgaštva (Gao & Brink, 2017). Žvižgaštvo je opredeljeno kot razkrivanje nezakonitih, neetičnih in nemoralnih dejanj, ki jih izvajajo javne ali zasebne organizacije. Informacije, ki jih žvižgač ima, razkrije v korist javnosti. Predvsem gre tukaj za razkritja kriminalnih dejanj,

korupcije, kršitve zakonov ali zlorabe položaja. Žvižgač mora imeti dokaze in poznati identiteto vseh vpletenih oseb. Žvižgaštvo je zelo tvegano, saj se žvižgač po razkritju informacij znajde pod velikim pritiskom. Deležen je lahko hudih sankcij, doleti ga lahko izguba službe, obtožen je izdajstva, onemogočeno mu je napredovanje in podobno. Pogosto se v javnosti pojavijo tudi primeri političnega žvižgaštva. Ta vrsta žvižgaštva najbolj deli mnenje javnosti. Nasprotniki političnega žvižgaštva trdijo, da je razkrivanje političnih in državnih skrivnosti ter nepravilnosti, teroristično dejanje na državno varnost in da bi morali takšne žvižgače kaznovati (Farooqi, Abid & Ahmed 2017; Kumar & Santoro, 2017). Poznamo veliko primerov žvižgaštva po svetu in v Sloveniji. Nekaj izmed njih je predstavljenih v nadaljevanju. Med najbolj poznanimi žvižgači so Edward Snowden, Elizabeth Manning in Julian Assange.

1.5.1 Enron in Sherron Watkins

Podjetje Enron je nastalo z združitvijo dveh plinovodnih podjetij iz Houstona leta 1985. Enron se je spopadal s številnimi finančnimi težavami, vendar je podjetju uspelo preživeti. Leta 1988 se je zgodila deregulacija trga električne energije, ki je močno zvišala cene električne energije, zemeljskega plina in drugih surovin. Podjetje je na novo opredelilo svoje poslovanje. Iz podjetja, ki dobavlja energijo, so se prelevili v energetskega posrednika. To je podjetju pomagalo, da so postali eden izmed glavnih igralcev na elektroenergetskem trgu (Sims & Brinkmann, 2003; Reinstein & McMillan, 2004).

Enron je od borz dobičkonosno ustvarjal prihodke zaradi razlik med nakupnimi in prodajnimi cenami. Deregulacija je Enronu omogočila, da so postali ustvarjalni. Iskali so nova in neizkoriščena poslovna področja. Naložbena skupnost je sprva podpirala Enronovo politiko in tako pripomogla k nadaljnjemu dvigu delnic podjetja, kljub temu da ni bilo nobenih dokazov, da se Enronovo poslovanje izplača. Enron je ponarejal finančne izkaze, s tem so ustvarili navidezno vrednost za delničarje (Sims & Brinkmann, 2003; Reinstein & McMillan, 2004).

Na ponarejene in nepravilne izkaze podjetja je glavna računovodkinja Sherron Watkins, opozorila izvršnega direktorja Enrona, Kennetha Laya (Near & Miceli, 2016). Izpostavila je predvsem dejstvo, da bi delničarji podjetja morali vedeti, da Enronov dolg znaša osemtrideset milijard ameriških dolarjev in ne trinajst, kot so navedli v izkazih podjetja. Prvi odziv Laya, ki je tudi sodeloval pri prevarah, je bil, da bi Watkinsonovo odpustili. Vodilni pri Enronu so se odločili, da bi bilo to preveč tvegano. Menili so, da bi Watkinsonova informacije izdala javnosti, kar bi močno škodilo ugledu podjetja. Tako so jo premestili v drug oddelek, kjer so jo namerno zapostavljali. Dala je odpoved. Kmalu po njeni odpovedi, je kongres odkril nepravilnosti v izkazih podjetja Enron. Watkinsonova je na sodišču pričala proti Enronu in razkrila njihova sporna ravnanja. V javnosti je dobila veliko podpore, postala je tudi govornica na številnih kongresih. Sherron Watkins je primer

notranjega in tudi zunanjega žvižgaštva, saj je sprva na nepravilnosti opozorila vodilne v podjetju, ki pa je niso poslušali, zato je informacije izdala še javnosti (Beenen & Pinto, 2009).

1.5.2 WorldCom in Cynthia Cooper

Podjetje WorldCom je bilo največje ameriško telekomunikacijsko podjetje in je leta 1999 doseglo najvišjo tržno vrednost stoosemdesetih milijard ameriških dolarjev (Akhigbe, Martin & Whyte, 2005). V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so s številnimi prevzemi razširili svoje poslovanje še na področje interneta. Ker je bil trg zelo konkurenčen, se je generalni direktor podjetja, Bernard Ebbers, odločil za neetične računovodske prakse, ki so spodbudile ceno delnice podjetja. Tako je med leti 1998 in 2000 z agresivno strategijo močno povečal prihodke podjetja. Operativni stroški podjetja so bili prerazvrščeni v dolgoročne naložbe, znižali so izdatke, izgubo so spremenili v dobiček in podobno (Frunza, 2016).

Prevaro je odkrila Cynthia Cooper, podpredsednica notranje revizije v WorldComu. Odboru podjetja je sporočila, da je podjetje prikrilo za več kot tri milijarde ameriških dolarjev izgube in z izdajo informacij postala notranja žvižgačica (Near & Miceli, 2016). Zunanji revizor podjetja, Arthur Andersen, je bil obtožen kršitve zveznih zakonov o vrednostnih papirjih, ker je potrjeval računovodske izkaze WorldComa (Frunza, 2016).

Primer podjetja WorldCom velja za obsežno računovodsko prevaro, ki je sestavljena iz zmanjševanja obveznosti in kapitalizacije stroškov. Izvedba takšne goljufije ne bi bila mogoča brez sodelovanja zunanjih revizorjev. Po izbruhu škandala leta 2002 je podjetje vložilo stečaj (Frunza, 2016). Generalni direktor podjetja Bernard Ebbers in drugi direktorji so bili spoznani za krive in bili obsojeni na zaporne kazni. Primer WorldComa je v tistem obdobju veljal za največjo računovodsko goljufijo v ameriški zgodovini (Near & Miceli, 2016).

1.5.3 NSA in Edward Snowden

Edward Snowden je nekdanji zaposleni pri Ameriški agenciji za nacionalno varnost (angl. National Security Agency, v nadaljevanju NSA). Junija 2013 je razkril tajne informacije, da je večina komunikacij po digitalnih omrežjih dostopna ameriškim tajnim službam. Po poročilu agencije NSA je Snowden v času delovanja pri agenciji vzel preko milijon dokumentov, dvesto tisoč dokumentov je predal novinarjem. Nadzor je bil izveden z dostopom do obsežnih informacijskih tehnologij, ki jih nadzirajo večnacionalne korporacije, kot so na primer Microsoft, Google, Facebook in Apple. Javnosti je kmalu postalo jasno, da so Združene države Amerike (v nadaljevanju ZDA), ki so obtožile druge države vohunjenja, uporabljale to v svojo korist (Landert & Miscione, 2017).

Preden je Snowden razkril prvi dokument, je zapustil ZDA in odšel v Hongkong, da bi tam našel varno zatočišče. Ker ga ni nihče sprejel, se je odpravil v Rusijo, kjer mu je predsednik Putin sprva ponudil enoletni azil, ki se sedaj podaljšuje na vsaka tri leta. Snowden je vedel, da bo z izdajo informacij postal žvižgač. Nekateri so ga označili kot borca za demokracijo in heroja, drugi pa kot izdajalca države. Snowden je obtožen številnih kriminalnih dejanj (Landert & Miscione, 2017):

- kraje državne lastnine;
- nepooblaščenega predajanja informacij o državni varnosti;
- namernega predajanja zaupnih podatkov nepooblaščenim osebam.

Julian Assange, avstralski heker in aktivist, je skupaj z drugimi leta 2006 ustanovil organizacijo WikiLeaks. To je organizacija, namenjena boju proti tajnosti in je domnevno neprofitna medijska organizacija, ki ima za svoj cilj obveščanje javnosti o skrivnostih vlade. Na portalu, ki ga nudi organizacija, lahko vsak preda tajne dokumente oziroma skrivnosti. Naloga organizacije je, da zaščiti identiteto posameznikov, ki predajo občutljive informacije. Vsebine, ki jih razkrivajo pri WikiLeaksu niso omejene le na ameriško politiko, ampak vključujejo tudi kršitve človekovih pravic, primere korupcije, gospodarsko vohunjenje, skrite bančne račune in podobno. Poslanstvo organizacije je spodbuditi transparentnost v vladi in demokracijo ter zmanjšati korupcijo (Barkley, 2014).

1.5.4 Slovenski primeri žvižgaštva

Tudi v Sloveniji poznamo primere žvižgaštva. Poznan je primer zdravnika Erika Breclja, ki se že vrsto let bori proti sistemski korupciji v slovenskem zdravstvu. Prijavil je številne nepravilnosti, povezane s korupcijo v slovenskem zdravstvu in na Onkološkem inštitutu v Ljubljani. Njegovih prijav niso upoštevali. Vseeno je prejel veliko groženj in opozorilo zaradi kršitve delovnih obveznosti (Stojiljković, 2015).

Miroslav Troha je bil nekdanji zaposleni v službah za varovanje. Od leta 2004 pa vse do svoje upokojitve, je opozarjal na nepravilnosti, ki so jih varnostne službe izvajale do svojih zaposlenih. Troha je v medijih večkrat poudaril, da varnostne službe močno kršijo delavske pravice, saj so zaposleni prejeli zelo nizke plače z zamudo, pojavile so se tudi težave pri izplačilu regresa. Veliko zaposlenih je delalo 250 ur na mesec, nadur niso dobili plačanih. O nepravilnostih je večkrat obvestil pristojno inšpekcijo za delo ter sindikate, vendar brez uspeha. Glede na podatke, ki so dostopni javnosti, je Miroslav Troha eden redkih žvižgačev, ki ni bil deležen povračilnih ukrepov (Sedlar, 2017).

Dorđe Perić je nekdanji višji davčni inšpektor. Vložil je kazensko ovadbo proti Domnu Zavrlu oziroma njegovemu podjetju Partner Fin, saj je pri davčnem nadzoru ugotovil, da je podjetje Partner Fin nezakonito dobilo povrnjen znesek davka na dodano vrednost (v nadaljevanju DDV). Vložil je kazensko ovadbo. Da bi umaknil kazensko ovadbo, ga je podjetnik Miran Strah poskušal podkupiti s 60.000 evri. Perić je podkupovanje prijavil svojemu nadrejenemu Ivanu Simiču, ki pa ga je po izbruhu afere nezakonito odpustil (Kajzer, 2012).

Marijan Zlobec je bil dolgoletni novinar s področja kulture pri časniku Delo. Ko se je leta 2015 lastništvo pri Delu spremenilo, so mu odpovedali sodelovanje, zato je začel pisati svoj blog. V svojem blogu je pisal o kulturnih dogodkih (kot je to počel prej pri Delu), razkril pa je tudi, kako so po spremembi lastništva pri Delu začeli odpuščati novinarje ter druge sporne odločitve vodstva časnika Delo. O odpuščanju pri Delu, druge medijske hiše niso poročale, zato je bil Zlobec kot nekdanji zaposleni, edini vir informacij. Informacije, ki jih je Zlobec razkril javnosti, so povzročile razpravo o slovenskem novinarstvu ter socialnem položaju novinarjev pri nas (Sedlar, 2017).

Valerija Lesjak je bila direktorica doma starejših v Slovenskih Konjicah. Opozarjala je na gradbene napake, ki so se zgodile ob obnovi doma. Zaradi napak, ki jih je pri obnovi storilo podjetje Kongrad, so bili zaposleni doma in upokojeanci velikokrat v nemogočih pogojih. Lesjakova je najprej o napakah opozorila Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Ministrstvo se ni odzvalo, zato je nastopila v medijih. Takrat je povedala tudi, da jo je uradnik ministrstva prisilil podpisati izjavo, v kateri je pisalo, da so vse gradbene napake na domu odpravljene. Lesjakova je izgubila svoje delovno mesto, domnevno zaradi nezadovoljstva z njenim delom. Pojavil se je sum, da je uradnik, ki je prisilil Lesjakovo v podpis izjave, zlorabil svoj položaj in omogočil podjetju Kongrad protipravno korist v višini 280.000 evrov. Lesjakove v medijih niso označili kot žvižgačice, še več, mediji so bili do nje zelo neprizanesljivi (Sedlar, 2017).

2 ETIČNA REGULATIVA NA PODROČJU RAČUNOVODSKE STROKE

2.1 Kodeks etike za računovodske strokovnjake organizacije IFAC

Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov (IFAC) je mednarodna organizacija za računovodsko stroko. Organizacija je bila ustanovljena 7. oktobra 1977 v Münchnu na 11. svetovnem kongresu računovodij. Organizacija je ob ustanovitvi štela 63 članov iz 51 držav, trenutno ima IFAC preko 175 članov v več kot 135 državah na svetu. Poslanstvo organizacije je služiti javnemu interesu s povečanjem ustreznosti, ugleda in vrednosti svetovne računovodske stroke (IFAC, 2020).

Organizacija IFAC je ustanovila neodvisen Odbor za Mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake (angl. International Ethics Standards Board for Accountants, v nadaljevanju IESBA) z namenom, da se po celem svetu uporabljajo enotni visokokakovostni standardi etike in drugi predpisi za računovodje. Odbor sestavlja 18 članov iz vsega sveta (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018). Cilj Odbora IESBA je »služiti javnemu interesu z določanjem visokokakovostnih standardov etike za računovodske strokovnjake. Dolgoročni cilj Odbora je približevanje standardov kodeksa etike za računovodske strokovnjake, vključno s standardi revizorjeve neodvisnosti, tistim, ki so jih izdali regulatorji in nacionalni organi za določanje standardov.« (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018, str. 1).

Kodeks je sestavljen iz treh delov (del A, B in C). Prvi del obravnava, kakšno je ravnanje v skladu s kodeksom, njegova temeljna načela in konceptualni okvir, ki velja za vse računovodske strokovnjake. Drugi del obravnava, kako konceptualni okvir uporabljajo računovodski strokovnjaki v gospodarstvu, ko izvajajo strokovne naloge. Tretji del obravnava, kako konceptualni okvir uporabljajo računovodski strokovnjaki v javni praksi. Kodeks vsebuje tudi Pojmovnik, kjer so opredeljeni in opisani vsi pomembni izrazi kodeksa. Kodeks etike organizacije IFAC v prvem delu določa, da se mora računovodski strokovnjak ravnati po petih temeljnih načelih (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018). Načela so predstavljena v tabeli 3.

Tabela 3: Temeljna načela kodeksa etike organizacije IFAC

Temeljno načelo	Razlaga
Neoporečnost	Računovodski strokovnjak mora biti odkrit in pošten v vseh poklicnih in poslovnih razmerjih. Neoporečnost pomeni pošteno poslovanje in resnicoljubnost.
Nepristranskost	Računovodski strokovnjak ne sme dopustiti, da pristranskost, navzkrižje interesov ali nedovoljen vpliv drugih ogrozi njegovo strokovno ali poklicno presojo.
Strokovna usposobljenost in potrebna skrbnost	Računovodski strokovnjak mora ohranjati in nenehno vzdrževati svoje strokovno znanje, saj le to zagotavlja primerne kompetentne strokovne storitve.
Zaupnost	Računovodski strokovnjak mora spoštovati zaupnost informacij, ki jih pridobi v poklicnih in poslovnih razmerjih.
Poklicu primerno obnašanje	Računovodski strokovnjak mora ravnati v skladu z ustreznimi zakoni in drugimi predpisi. Izogibati se mora vsem ravnanjem, ki sramotijo računovodsko stroko.

Prerejeno po International Ethics Standards Board for Accountants (2018).

Temeljna načela kodeksa prikazujejo standarde obnašanja, ki se jih pričakuje od računovodskega strokovnjaka. Računovodski strokovnjaki se lahko znajdejo v situacijah, v katerih je delovanje po enem načelu v nasprotju z delovanjem drugega načela. Takrat se mora računovodski strokovnjak posvetovati z drugimi strokovnjaki. To so preostali strokovnjaki v organizaciji, v kateri je zaposlen računovodski strokovnjak, pristojni za upravljanje (management), strokovni organi, regulativni organi ali pravni svetovalci. Računovodskemu strokovnjaku pri delovanju v skladu z vsemi petimi temeljnimi načeli kodeksa pomaga konceptualni okvir. Ta določa pristop, ki ga mora imeti računovodski strokovnjak do prepoznavanja nevarnosti za ravnanje v skladu z načeli kodeksa, ovrednotenja nevarnosti in obravnavanja nevarnosti, tako, da jih računovodski strokovnjak lahko odpravi ali pa vsaj zmanjša na sprejemljivo raven (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018).

Drugi del kodeksa etike organizacije IFAC je namenjen računovodskim strokovnjakom v gospodarstvu. Med računovodske strokovnjake v gospodarstvu uvrščamo zaposlene, pogodbene izvajalce, direktorje, lastnike, člane upravnih odborov ali uprav in prostovoljce v organizaciji zaposlitve. Računovodski strokovnjaki v gospodarstvu morajo upoštevati temeljna načela kodeksa etike in uporabljati konceptualni okvir. Če pride do navzkrižja interesov, to povzroči nevarnost za ravnanje v skladu z drugim temeljnim načelom kodeksa – nepristranskosti. To lahko povzroči tudi nevarnost za ravnanje, ki ni v skladu s preostalimi načeli. Do tega lahko pride v dveh primerih (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018):

- računovodski strokovnjak v gospodarstvu opravlja naloge za dve ali več strank, katerih interesi so v navzkrižju. Kot stranka je opredeljena organizacija zaposlitve, prodajalec, kupec, posojilodajalec, delničar ali druga stranka;
- interes računovodskega strokovnjaka v gospodarstvu in interes stranke, za katero računovodski strokovnjak opravlja storitev, sta v navzkrižju.

Računovodski strokovnjaki v gospodarstvu so vključeni v pripravo in predstavitev informacij v in izven organizacije. Pripraviti je potrebno poročila za poslovodstvo in druge pristojne za upravljanje organizacije, investitorje ter regulativne organe. Med taka poročila uvrščamo poročila o poslovni uspešnosti, številne analize in napovedi, proračune, analize tveganj, računovodske izkaze, davčne napovedi in druga poročila (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018).

Tretji del kodeksa je namenjen računovodskim strokovnjakom v javni praksi. Od njih se zahteva, da ravnajo v skladu z načeli kodeksa ter da pri prepoznavanju, ovrednotenju in obravnavanju nevarnosti uporabijo konceptualni okvir. Ko se računovodski strokovnjak v javni praksi sooča z etičnim vprašanjem, je potrebno upoštevati okolje, v katerem se je ali pa bi se lahko vprašanje pojavilo. Če pride do navzkrižja interesov, to povzroči nevarnost za ravnanje v skladu z načelom nepristranskosti ter tudi preostalimi temeljnimi načeli

kodeksa. To se lahko zgodi v dveh primerih (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018):

- računovodski strokovnjak v javni praksi opravi strokovno storitev za dve ali več strank, katerih interesi so v navzkrižju;
- interes računovodskega strokovnjaka v javni praksi in interes stranke, za katero računovodski strokovnjak opravi strokovno storitev, sta v navzkrižju.

Računovodski strokovnjak v javni praksi se ne sme zavestno vključiti v katerekoli posle, zaposlitve ali dejavnosti, ki na kakršenkoli način škodujejo, ali pa bi lahko škodovali izpolnjevanju kateregakoli izmed temeljnih načel kodeksa etike (International Ethics Standards Board for Accountants, 2018).

2.2 Kodeks poklicne etike računovodje Slovenskega inštituta za revizijo

V kodeksu poklicne etike računovodje so zbrana vsa pravila, ki jih morajo pri svojem delu upoštevati računovodje. Upoštevati in vzdrževati morajo visoke standarde strokovne sposobnosti, morale in dostojanstva. Od računovodij se pričakuje hitro in učinkovito opravljanje nalog in dolžnosti ter spoštovanje kodeksa etike. Računovodja mora biti pri opravljanju svojih nalog strokoven, pošten, zaupanja vreden, resnicoljuben in prizadeven (Slovenski inštitut za revizijo, 1998).

Namen kodeksa poklicne etike računovodje Slovenskega inštituta za revizijo je jasna in nedvoumna opredelitev poklicnoetičnih nalog in dolžnosti računovodij. Spoštovanje kodeksa je pogoj za doseg ciljev računovodske stroke. Vsi iz računovodske stroke morajo spoštovati kodeks, računovodje, finančniki in revizorji iz Slovenije (Slovenski inštitut za revizijo, 1998).

Računovodja mora pri svojem delu upoštevati načela obnašanja. To so strokovnost in odgovornost, zaupnost, poštenost, resničnost in prizadevnost. Kodeks zavezuje vse računovodje, ki so člani Zveze računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije in vse, ki so vpisani v register pri Slovenskem inštitutu za revizijo. Takoj, ko postanejo člani Zveze oziroma se vpišejo v register, se zavežejo, da bodo pri svojem delu uporabljali načela kodeksa in se po njih tudi ravnali (Slovenski inštitut za revizijo, 1998). Načela so podrobneje predstavljena v tabeli 4.

Tabela 4: Temeljna načela kodeksa poklicne etike računovodje

Temeljno načelo	Razlaga
Strokovnost in odgovornost	Računovodja se mora nenehno izobraževati in izpopolnjevati svoje teoretično znanje in veščine ter ohranjati ustrezno raven strokovnosti. Pri svojem delu mora prevzeti samo tiste naloge, za katere ve, da jih bo opravil strokovno neoporečno. Delovati mora v skladu s slovenskimi predpisi in računovodskimi standardi. Če njegovo delo obsega mednarodni poslovni prostor, mora spoštovati tudi mednarodne računovodske standarde in pravila.
Zaupnost	Računovodja mora varovati zaupne informacije, ki jih pridobi pri opravljanju svojega dela. Informacij ne sme razkriti, razen če ima izrecno dovoljenje za razkritje ali ga k temu zavezuje zakon. Informacij ne sme uporabljati za osebne koristi in se ne sme z njimi nezakonito okoristiti.
Poštenost	Računovodja mora svoje delo opravljati pošteno. Ne sme sprejeti nobenega darila, usluge ali ponudbe, ki bi vplivala na njegovo poštenost, ker bi to lahko škodovalo strokovnemu in moralnemu ugledu računovodje. Izogibati se mora dejanskim ali navideznim navzkrižjem interesov in mora o njih obvestiti svoje stranke. Prav tako mora računovodja ugotavljati strokovne pomanjkljivosti in druge ovire, ki onemogočajo uspešno opravljanje dejavnosti.
Resničnost	Računovodja ne sme opravljati nobene dejavnosti, ki ni v skladu s koristmi njegove strokovne organizacije in ki bi lahko škodila njegovemu nepristranskemu opravljanju dolžnosti. Informacije, ki jih ima, mora sporočati pošteno in resnično..
Prizadevnost	Računovodja odgovarja za delovanje računovodstva v svoji organizaciji, saj se mora dejavno vključevati v oblikovanje in sprejemanje notranjih organizacijskih pravil. Skrbeti mora za natančno razmejevanje pristojnosti in odgovornosti vsakega posameznika pri obravnavanju računovodskih podatkov. Vsebinsko poenoti notranja in zunanja računovodska poročila. Poročila morajo biti pripravljena vestno in pošteno. Računovodja mora zagotavljati natančne in pravočasne računovodske podatke, iz katerih sestavi kakovostne informacije za nosilce odločanja na različnih ravneh. Računovodja mora skrbeti za organizacijske rešitve, ki spoštujejo celovitost računovodske dejavnosti in jo ločujejo od izvedbenih dejavnosti.

Prيرهjeno po Slovenski inštitut za revizijo (1998).

2.3 Etične dileme računovodij

Računovodje vsakodnevno sprejemajo veliko odločitev. Nekatere izmed njih imajo pomembne moralne posledice in so prepletene z etično vsebino. Presoja etičnega pomena ali moralnih posledic posamezne odločitve na splošno ni posebej težka naloga, saj menimo, da poznamo razliko med pravilnim in napačnim ravnanjem (Lurie & Albin, 2006). Računovodski organi morajo svojim članom zagotavljati etične smernice v obliki etičnih kodeksov oziroma pravil poklicnega ravnanja (Likierman, 1989). Kljub temu se računovodje pogosto znajdejo v situacijah, ko jim ni jasno, kako bi morali ravnati. To imenujemo etična dilema. Etična dilema je situacija, v kateri oseba ne ve, kako ravnati zaradi nasprotujočih si prepričanj o tem, kaj je pravilno ravnanje (Lurie & Albin, 2006). Banks in Williams (2005) etično dilemo opredelita kot izbiro med enako neprimernimi možnostmi. Adams, Harris in Carley (1998) trdijo, da dilema vključuje situacijo, v kateri nobena izmed možnosti ni popolnoma zadovoljiva. Dilema se lahko šteje za etično, ko se srečujemo s situacijo oziroma težavo, ki izpolnjuje tri pogoje. Prvi je ta, da se je težko odločiti, katera rešitev je najboljša. Drugi pogoj je, da obstajajo različne rešitve. Tretji pogoj pravi, da rešitev dileme ogroža neko etično načelo. Situacije, pri katerih ni potrebna izbira, četudi so neprijetne ali ki vključujejo osebne in profesionalne vrednote skupaj, niso etične dileme (Feil, Diehl & Schuck, 2017).

Etične dileme vključujejo konflikt vrednot (Aluchna & Mikołajczyk, 2013; Macauley, 2013) in izhajajo iz potrebe po uravnoteženju ekonomske in družbene uspešnosti (Stedham, Yamamura & Beekun, 2007). Z etičnimi dilemami mislimo na situacije, ki vključujejo etična načela in vprašanja, pri katerih izbira, kaj bi lahko bila prava odločitev oziroma pravi potek ukrepanja, ni takoj jasna. Zaradi tega je potrebna presoja etičnega vpliva, v kateri sodelujejo zainteresirane strani, da bi pomagale oblikovati optimalno etično izbiro (Wright in drugi, 2014). Rešitev etičnih dilem vključuje situacije in težave, katerih pravila odločanja so običajno nejasna in nasprotujoča si, zato jih ni mogoče natančno predvideti in vedeti, ali so bila pravilna (Feil, Diehl & Schuck, 2017). Allen (2012) je etične dileme razvrstil v dve skupini, in sicer: absolutne oziroma čiste (kadar veljata dve ali več etičnih norm, pa so v medsebojnem konfliktu) ter približne etične dileme (kadar situacije vključujejo konflikte med vrednotami, politikami in zakoni).

Likierman (1989) je opredelil dve vrsti dilem, s katerimi se srečujejo računovodje pri svojem delu. V prvo skupino spadajo etične dileme, povezane z ustreznim izpolnjevanjem dolžnosti do delničarjev in navzkrižje interesov, vključno z prijavljanjem nepravilnosti oziroma žvižgaštvom. Računovodja tukaj deluje kot neodvisni revizor oziroma uslužbenec. Druga skupina obravnava širši vidik etičnih dilem. Te izhajajo iz uskladitve implicitnega razumevanja, da je računovodja pri svojem delu objektivni. Primer je težava pri uskladitvi načela poklicne objektivnosti pri pripravi finančnih poročil s tehničnimi težavami.

Reševanje etičnih dilem je del strokovnega presojanja in odločanja računovodij. Nepopolnost, nedoslednost in dvoumnost računovodskih standardov zahtevajo, da računovodje uporabljajo svojo strokovno presojo pri vprašanjih, za katera pogosto ni enotnih etično pravih rešitev. Pomembnost povečevanja in izboljšanja izobraževanja o etiki v računovodstvu podpirajo tako računovodski akademiki kot širša računovodska stroka. Številne raziskave so pokazale, da mora biti etično usposabljanje del računovodskih učnih načrtov (Fleming, Lightner & Romanus, 2009). Aluchna in Mikołajczyk (2013) sta raziskovali etične dileme študentov računovodstva in financ. Ugotovili sta, da spol, starost, smer študija ter finančni položaj, vplivajo na zaznavanje etičnih dilem študentov. Študentke pogosteje zaznajo etične dileme kot študenti. Starejši študenti hitreje zaznajo etične dileme od mlajših. Vlogo pri dožemanju etičnih dilem ima tudi smer študija, saj so študenti financ in računovodstva veliko bolj etično občutljivi od študentov iz preostalih smeri. Finančni položaj prav tako vpliva na etične dileme, saj tisti študenti, ki imajo boljši finančni položaj, lahko odstopijo od določenih dejanj, če so le ta proti njihovim vrednotam in prepričanem.

V povezavi z etičnimi dilemami se soočamo z vprašanjem, kaj je naše največje prizadevanje. Odgovor je lahko denar, moč, znanje, priljubljenost, integriteta. Če integriteta ni na prvem mestu, bo žrtvovana, ko se posameznik znajde v etični dilemi. Takšne okoliščine se pojavijo v življenju vsakega posameznika. Pomembno vprašanje je, kateri dejavniki vplivajo na izbiro, ko se odločamo o etični dilemi. Raziskave so pokazale, da so dejavniki, kot so spol, stopnja izobrazbe, veroizpoved in delovne izkušnje povezane z razvojem posameznikovih etičnih standardov (Keller, Smith & Smith, 2007).

3 EMPIRIČNE RAZISKAVE O ETIČNI DRŽI RAČUNOVODIJ

3.1 Raziskave o etičnem odločanju računovodij v poslovnih situacijah

Računovodska praksa je bistvena za podporo ekonomskega sistema na svetovni ravni, saj ustvarja informacije, ki pomagajo pri različnih odločitvah deležnikov. Zato zdrav ekonomski sistem zahteva računovodske strokovnjake, ki se zavzemajo za etične in moralne vrednote (Feil, Diehl & Schuck, 2017). Računovodski škandali, ki so se zgodili v Enronu in WorldComu, so javnost spodbudili, da se je osredotočila na etično vedenje v računovodski stroki (Emerson, Conroy & Stanley, 2006). Etično vedenje je tako postalo ena glavnih sestavin računovodske stroke (O'Leary & Radich, 2001). Raziskovalci ugotavljajo, da posameznikov moralni razvoj in etično zavedanje vplivata na njegovo etično presojo oziroma vedenje. To še bolj vpliva na etične odločitve, sprejete v poslovnih dejavnostih poslovnega subjekta, ki mu posameznik pripada (Lin & Zhang, 2011).

Različni dejavniki, ki vplivajo na posameznika, igrajo zelo veliko vlogo pri napovedovanju njegovih etičnih stališč. Razumevanje dejavnikov, ki oblikujejo etične standarde

računovodij in bodočih računovodij, pomaga izobraževalnim ustanovam razviti ustrezen učni načrt o etiki. S tem podjetjem pomagajo pri razvoju ustreznega usposabljanja o etiki za svoje zaposlene. Neupoštevanje etičnih standardov na delovnem mestu ovira zavezanost stroke, da služi javnemu interesu (Keller, Smith & Smith, 2007). Spol je dejavnik, ki po mnenju mnogih raziskovalcev vpliva na etično držo računovodij. Razlike v etičnih presojah med ženskami in moškimi so bile tema velikega zanimanja, saj se število žensk, ki zasedajo poslovna mesta, in tistih, ki se dvigajo na vodstvene položaje, še naprej povečuje. Rezultati številnih raziskav so pokazali, da lahko pride do pomembnih razlik v etičnih presojah med spoloma in da ženske ravnajo bolj etično kot moški (Shaub, 1994; Borkowski & Ugras, 1998; Radtke, 2000; Emerson & Conroy, 2004; Becker & Ulstad, 2007; Black & White, 2012). Raziskava, ki so jo izvedli Emerson, Conroy in Stanley (2006) je pokazala, da moški računovodje etično vprašljive situacije zaznavajo kot bolj sprejemljive. Kot primer so navedli tudi žvižgačici Sherron Watkins iz Enrona ter Cynthia Cooper iz WorldComa. Na drugi strani pa je raziskava, ki so jo izvedli Keller, Smith in Smith (2007), pokazala, da rezultati na splošno ne podpirajo ideje, da je spol povezan z razlikami v etičnem odločanju. Raziskovalci so pojasnili, da je vse večja udeležba žensk v računovodskih izobraževalnih programih in delovni sili pripeljala do podobnosti v etični perspektivi.

Na obe perspektivi so opozorili tudi Betz, O'Connell in Shepard (1989), ki so razvili dve teoriji, ki obravnavata obstoj razlik v vrednotah in delovnih interesih med ženskami in moškimi in so povezane tudi z razlikami v etičnih presojah na delovnem mestu. Prva teorija je pristop socializacije spolov (angl. gender socialization) in pomeni, da imajo ženske in moški sami po sebi različne vrednote, ki izrazito vplivajo na njihov poslovni odnos in vedenje. Čeprav se lahko soočijo z enakim naborom poklicnih zahtev in nagrad, se lahko odzovejo drugače. Konkretno, ker se moški bolj ukvarjajo z uspehom pri poslovanju, so bolj nagnjeni k kršenju pravil in zakonov na delovnem mestu in posledično izvajajo neetična dejanja. Na drugi strani pa alternativni pogled teorije, strukturni pristop, (angl. structural approach) določa, da se bodo ženske in moški odzvali podobno v etičnih situacijah, saj bodo zahteve in koristi delovnega mesta zmanjšale kakršne koli razlike v vrednotah in delovnih interesih.

Tudi starost je eden izmed ključnih dejavnikov etične držbe računovodij. Raziskovalci so ugotovili, da imajo mlajši računovodje nižje etične standarde od starejših (Emerson & Conroy, 2004; Emerson, Conroy & Stanley, 2006). To potrjuje tudi raziskava, ki sta jo izvedla Lin in Zhang (2011) med kitajskimi poslovnimi managerji in računovodji. Anketirance sta razvrstila v tri skupine. V prvo skupino so spadali anketiranci do vključno 30. leta starosti, drugo skupino so sestavljali tisti med 30. in 45. letom starosti, v tretjo skupino pa so spadali anketiranci, starejši od 45 let. Rezultati raziskave so pokazali, da obstajajo različna stališča do neetičnega poslovnega vedenja med skupinami anketirancev. Mlajši anketiranci so v primerjavi s starejšimi imeli nižjo stopnjo sprejemanja nekaterih

neetičnih vedenj, na primer pretirano in neresnično oglaševanje, zmanjšanje stroškov za raziskave in razvoj ter povečanje finančnih nagrad in podobno. Poleg tega so starejši anketiranci v nasprotju z mlajšimi, pokazali nižjo stopnjo tolerance do uporabe nelicencirane računalniške programske opreme ter pošiljanja daril višjim organom. Ugotovitve glede starosti podpirajo tudi Kohlbergovo teorijo o moralnem razvoju, ki nakazuje, da lahko posamezniki v svojem življenjskem ciklu doživijo moralno zorenje (Emerson & Conroy, 2004).

Emerson, Conroy in Stanley (2006) ugotavljajo, da tudi rasa in stopnja religioznosti posameznika, služita kot napovedovalca etične naravnosti. To potrjujejo tudi raziskave drugih avtorjev (Barnett, Bass & Brown, 1996; Allmon, Page & Roberts, 2000; Emerson & Conroy, 2004). Pri posameznikih, ki molijo tedensko, so raziskovalci zaznali nižjo stopnjo sprejemljivosti za neetično vedenje. To je tudi v skladu z drugo literaturo, ki nakazuje, da je višja religioznost povezana s strožjimi etičnimi stališči. Takšne značilnosti so lahko povezane z izpostavljenostjo posameznika določenim izkušnjam, ki lahko vplivajo na njegov odnos do različnih etičnih situacij (Emerson, Conroy & Stanley, 2006). McCuddy in Peery (1996) ugotavljata, da v ZDA obstaja veliko število kultur in subkultur. Obstaja kultura črncev, domorodna ameriška kultura, kultura belega srednjega razreda in tako dalje. Te kulture svoje člane družijo z različnimi vrednotami, na te vrednote pa vplivajo odločitve glede etičnega in neetičnega vedenja. McCuddy in Peery zato trdita, da je rasa (morda kot nadomestek za kulturo) povezana z razlikami v etičnem oziroma neetičnem vedenju. Z nadzorom teh dejavnikov ter starosti in spola lahko natančneje izmerimo razliko v etičnih stališčih, ki jih je mogoče pripisati dimenziji računovodja-študent računovodstva (Emerson, Conroy & Stanley, 2006).

Odar, Jerman, Jamnik in Kavčič (2017) so raziskovali etično zaznavanje računovodij v izbranih slovenskih organizacijah, s pomočjo etičnih scenarijev. Ugotovili so, da računovodje, ki delajo v podjetjih, ki opravljajo zunanje računovodske storitve, sprejemajo milejše etične presoje v primerjavi z računovodji, ki delujejo znotraj podjetja. Analizirali so tudi, ali se etično zaznavanje razlikuje med računovodji, ki imajo potrebno izobrazbo oziroma certifikat, in tistimi, ki ga nimajo. Ugotovitve raziskave kažejo, da so tisti, ki imajo certifikat, strožji do etično občutljivih scenarijev. Horvat (2018) je preučeval vpliv osebnostnih lastnosti na odnos slovenskih računovodij do manipulativnega vedenja. Potrdil je vpliv makiavelizma (ekstremna oblika manipulacije) na etično odločanje posameznikov.

3.2 Raziskave o etičnem odločanju študentov računovodstva

Raziskave o etičnem zaznavanju študentov računovodstva z vidika različnih dejavnikov in etične vzgoje razkrivajo, da študentke kažejo nižje sprejemanje neetičnega vedenja kot študenti (O'Leary & Radich, 2001; Becker & Ulstad, 2007; Black & White, 2012; Feil, Diehl & Schuck, 2017). Raziskava, ki sta jo izvedla Becker in Ulstad (2007) je pokazala,

da študenti večkrat delujejo neetično kot študentke, še posebej takrat, ko menijo, da cilj opravičuje sredstva. Nasprotno, na študentke veliko bolj vplivajo potencialne sankcije in so bolj nagnjene k spoštovanju družbenih pravil, če nimajo posebnega razloga ali utemeljitve za neetično ravnanje. Vendar pa tudi študentke lahko ravnajo neetično, in sicer takrat, ko lahko opravičijo svoja dejanja in kadar posledice njihovih dejanj niso pomembne. Do podobnih ugotovitev sta prišla O'Leary in Radich (2001), ki sta raziskavo izvedla med avstralskimi študenti računovodstva. Študenti so imeli skoraj štirikrat večjo verjetnost v primerjavi s študentkami, da bi sprejeli podkupnino (kar 40 % študentov bi sprejelo podkupnino, v primerjavi s študentkami, kjer bi podkupnino sprejelo le 11 %). Tudi pri pisanju izpitov so študenti večkrat goljufali. Raziskovalca sta preučevala tudi stališče študentov do prijavljanja nepravilnosti oziroma žvižgaštva. Približno polovica študentov, ki so odkrili goljufijo, se je odločila, da pri goljufanju ne bo sodelovala. Od tega je samo 8 % študentov incident prijavilo ustreznim organom. Rezultati raziskave še naprej podpirajo stališče, da žvižgaštvo za študente še vedno velja za nesprejemljivo. O'Leary je v soavtorstvu raziskavo ponovil leta 2006. V tej raziskavi je primerjal etična stališča med malezijskimi, avstralskimi in irskimi študenti. Ugotovitve raziskave kažejo, da se etična stališča študentov med različnimi nacionalnostmi razlikujejo. Mnenje svetovne javnosti je, da podkupovanje in korupcija bolj prevladujeta v državah, ki se na novo industrializirajo (Malezija), kot v državah z razvitim gospodarstvom (Avstralija in Irska). Vendar so malezijski študenti navedli, da je manj verjetno, da bodo sprejeli podkupnino kot njihovi avstralski in irski kolegi. To je kljub dejstvu, da malezijski študenti niso poslušali še nobenega predmeta o etiki, ko je bila izvedena raziskava. Razlika med nacionalnostmi se pokaže tudi pri sodelovanju v goljufijah. V Avstraliji bi se kar 78 % študentov odločilo, da ne bodo sodelovali pri goljufanju. Veliko teh študentov bi prevaro prijavilo ustreznim organom. Nasprotno bi storili njihovi malezijski in irski kolegi, ki goljufije ne bi prijavili (O'Leary & Shafi 2006).

Podobnost med računovodji v poslovnih situacijah in študenti računovodstva se pokaže tudi glede starosti. Starejši študenti izberejo bolj etično držo in so bolj etični od mlajših. Podobno velja za moralno presojo, ki je skladna s profilom bodočega računovodje – bolj, ko se študenti bližajo zaključku študija, višja je njihova moralna presoja (Borkowski & Ugras, 1998; Emerson & Conroy, 2004; Emerson, Conroy & Stanley, 2006; Feil, Diehl & Schuck, 2017).

Med slovenskimi študenti ni bilo izvedene raziskave, ki bi preučevala njihova etična stališča glede podkupovanja, žvižgaštva ali pa goljufanja pri izpitih. Slapničar, Lončarski in Zaman Groff (2015) so izvedli le raziskavo o vplivu finančnih spodbud in osebnega odnosa s stranko na nepristranskost revizorja. Raziskavo so izvedli med študenti Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani. 217 študentov je v raziskavi prevzelo vlogo revizorjev, 95 študentov pa vlogo strank (npr. finančnih direktorjev). Rezultati raziskave so pokazali, da osebni odnos pomembno vpliva na izbiro revizorja, saj so bili preiskovanci, ki

so bili v osebnem razmerju z revizorjem, bolj nagnjeni k sprejemanju manj realnih predpostavk. Tudi finančne spodbude vplivajo na neodvisnost revizorja, pa čeprav so revizijske pristojbine določene.

4 EMPIRIČNA RAZISKAVA ETIČNIH STALIŠČ SLOVENSКИH ŠTUDENTOV RAČUNOVODSTVA

4.1 Namen in cilji raziskave

V tujini je bilo izvedenih že veliko raziskav o etičnih stališčih študentov (Borkowski & Ugras, 1998; O’Leary & Radich, 2001; Emerson & Conroy, 2004; Emerson, Conroy & Stanley, 2006; O’Leary & Shafi 2006; Becker & Ulstad, 2007; Black & White, 2012; Feil, Diehl & Schuck, 2017), za Slovenijo pa to ne velja. Zato je namen raziskave ugotoviti, ali se etična stališča slovenskih študentov računovodstva in revizije razlikujejo od etičnih stališč tujih študentov.

Cilji, ki sem si jih postavila pri raziskavi, so:

- ugotoviti, ali spol vpliva na etična stališča študentov;
- ugotoviti, ali imajo študenti predsodke do goljufanja na izpitih;
- ugotoviti, ali tveganje vpliva na etična stališča študentov;
- ugotoviti; ali imajo študenti dovolj poguma, da bi prijavili etično sporno situacijo.

4.2 Raziskovalna vprašanja

V preteklosti je veliko raziskav preučevalo vpliv spola na etično razmišljanje in odločanje študentov. Na splošno so se študentke izkazale kot bolj etične od študentov. Študentke so se v večini primerov poskusile izogniti negativnim posledicam goljufanja in so se nagibale k etičnem ravnanju. To je skladno s splošno nagnjenostjo žensk do tveganja – raje se izogibajo sramu in finančnemu tveganju. Nasprotno pa so moški bolj nagnjeni k tveganju, saj so bolj osredotočeni na zaznane koristi, ki jih prinese goljufanje in manj na posledice. Te razlike lahko privedejo do različnega zaznavanja etike med spoloma (Becker & Ulstad, 2007). Do podobnih ugotovitev sta prišla tudi O’Leary in Radich (2001), ki sta raziskavo izvedla med avstralskimi študenti računovodstva. Na podlagi teh ugotovitev sem postavila naslednje raziskovalno vprašanje:

Raziskovalno vprašanje 1: Ali spol vpliva na etična stališča študentov?

Goljufanje v šolah potrjujejo številne raziskave. Približno 70 % srednješolcev je dejalo, da so goljufali pri pisanju šolskih testov. 90 % jih je priznalo, da so prepisovali domače

naloge od sošolcev. Stopnja študentov, ki so priznali, da so vsaj enkrat goljufali med študijem znaša 75 %. Z vse bolj konkurenčnim okoljem in kulturo, je goljufanje v šolah postalo nekakšen pričakovan pojav (Ethics Sage, 2017). Da so študentje nagnjeni h goljufanju na izpitih, sta v svoji raziskavi ugotovila tudi O'Leary in Radich (2001), zato postavljam naslednje raziskovalno vprašanje:

Raziskovalno vprašanje 2: Ali študenti nimajo predsodkov glede goljufanja tekom študija?

Študije kažejo, da študenti ravnajo bolj etično, če obstaja tveganje, da jih bodo pri njihovih dejanjih zalotili. O'Leary in Radich (2001) sta v svoji raziskavi ugotovila, da se je odstotek potencialnih udeležencev goljufij v scenarijih zmanjšal, ko je bilo uvedeno 10 % tveganje, da bodo pri tem ujeti. Približno tretjina študentov, ki bi sodelovali v goljufijah, bi to še naprej storila, če obstaja 10 % tveganje, da bi bili ujeti. Na podlagi teh podatkov postavljam naslednje raziskovalno vprašanje:

Raziskovalno vprašanje 3: Ali tveganje, da bodo zasačeni pri neetičnih dejanjih, vpliva na etično ravnanje študentov?

O'Leary in Radich (2001) sta ugotovila, da študenti niso naklonjeni prijavljanju nepravilnosti. Od tistih študentov, ki so odkrili goljufijo in so odklonili sodelovanje v njej, bi jih samo 8 % goljufijo prijavilo ustreznim organom. Do podobnih ugotovitev sta prišla tudi O'Leary in Shafi (2006), ki sta primerjala stališča avstralskih, irskih in malezijskih študentov. Odstotek študentov, ki bi prijavili goljufijo, je zelo nizek. Na podlagi teh ugotovitev postavljam naslednje raziskovalno vprašanje:

Raziskovalno vprašanje 4: Ali študenti nimajo dovolj poguma, da bi prijavili goljufijo?

4.3 Metodologija

Raziskovalna vprašanja sem preverila s pomočjo anketnega vprašalnika iz študije O'Leary in Radich (2001). Anketni vprašalnik je bilo zaradi lažje razumljivosti potrebno prilagoditi in sicer sem ameriške dolarje pretvorila v evre. Anketni vprašalnik se nahaja v prilogi 1.

Reševanje anketnega vprašalnika je bilo sprva predvideno v okviru predavanj na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani. Zaradi koronavirusa je bil lansiran preko spleta. Spletno anketiranje ima številne prednosti, saj nudi več fleksibilnosti, interaktivnosti ter osebne prilagoditve v primerjavi z osebnim anketiranjem. Spletno anketiranje nam nudi tudi možnost, da dosežemo težje dosegljive ciljne skupine, prav tako obstaja majhna možnost, da dobimo družbeno zaželeno odgovore. Spletni anketni vprašalnik je vizualno

privlačen. Slabost spletnega anketiranja je nizka stopnja odziva. Ker pri tej vrsti anketiranja nimamo kontrole nad tem, kdo vse je odgovarjal na vprašalnik, ne vemo, če je odgovorila ravno tista oseba, za katero smo želeli (Malhotra, 2012).

Za reševanje anketnega vprašalnika so imeli študenti 10 minut. Časovna omejitev je primerljiva s študijo O'Leary in Radich (2001). Anketni vprašalnik je vseboval 6 etičnih scenarijev (glej Prilogo 1). Študenti so morali označiti en odgovor iz treh možnih odgovorov za vsak scenarij. Scenarij 1 je študente spraševal, ali bi sprejeli podkupnino za sodelovanje v shemi pri utajevanju davkov, če vedo, da možnosti, da bodo ujeti ni. Scenarij 3 je študentom zastavil isto vprašanje, razen, da je tokrat shema vključevala goljufanje delničarjev. Scenarija 2 in 4 sta bila popolnoma enaka kot scenarij 1 in 3, razen, da je tukaj obstajala 10 % možnost, da bo prevara odkrita. Scenarij 5 je študente spraševal, ali bi sprejeli kopijo zaključnega računovodskega izpita dan pred izpitom, če možnosti, da bi bili pri tem ujeti, ni. Scenarij 6 je popolnoma enak kot scenarij 5, le da je tukaj obstajala 10 % možnost, da bi bili pri dejanju odkriti.

Pri vseh 6 scenarijih so imeli študenti za odgovor tri možnosti. Prva možnost je bila, da so lahko sprejeli podkupnino oziroma ponudbo. Druga možnost je bila, da podkupnino oziroma ponudbo zavrnejo, vendar o tem molčijo. Tretja možnost je bila, da incident sporočijo ustreznim organom. Prva možnost je bila torej, da so se odločili za zelo neetično dejanje. Druga možnost označuje nevtralen odziv. Tretja možnost pa predstavlja zelo visok etični odziv, saj odgovor označuje, da postaneš žvižgač in prijaviš neetično vedenje.

4.4 Predstavitev vzorca

Populacijo sestavlja 134 študentov Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in sicer zaključnega letnika dodiplomskega študija Računovodstvo in revizija ter obeh letnikov podiplomskega študija Računovodstvo in revizija. Anketni vprašalnik je v celoti izpolnilo 132 študentov, kar predstavlja 98,5 odstotkov. Anketiranje je potekalo od 21. marca 2020 do 16. aprila 2020.

Vzorec zajema 41 % moških in 59 % žensk (glej tabelo 5). Vzorec je razdeljen v tri skupine. Prvo skupino sestavljajo anketiranci, ki obiskujejo 3. letnik dodiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija. V to skupino spada 31 % anketiranih. Največ anketiranih, 36 %, spada v drugo skupino, ki jo sestavljajo študenti 1. letnika podiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija. Tretjo skupino sestavljajo študenti 2. letnika podiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija. V to skupino spada 33 % anketiranih. Prikaz podatkov je viden v tabeli 6.

Tabela 5: Frekvenčna porazdelitev anketirancev glede na spol

Spol	Frekvenca	Odstotek
Moški	54	41,0
Ženska	78	59,0
Skupaj	132	100,0

Vir: lastno delo.

Tabela 6: Frekvenčna porazdelitev anketirancev glede na stopnjo študija

Stopnja študija	Frekvenca	Odstotek
3. letnik dodiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija	41	31,0
1. letnik podiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija	47	36,0
2. letnik podiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija	44	33,0
Skupaj	132	100,0

Vir: lastno delo.

4.5 Deskriptivna analiza odgovorov po scenarijih

Scenarij 1. Pri prvem scenariju so se študenti morali odločiti, ali bi sprejeli podkupnino za sodelovanje pri utaji davkov. Možnosti, da bi bili pri tem ujeti, ni bilo. Na voljo so imeli tri odgovore: lahko bi sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali, dali odpoved in o prevari nikomur povedali ali takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne inštitucije.

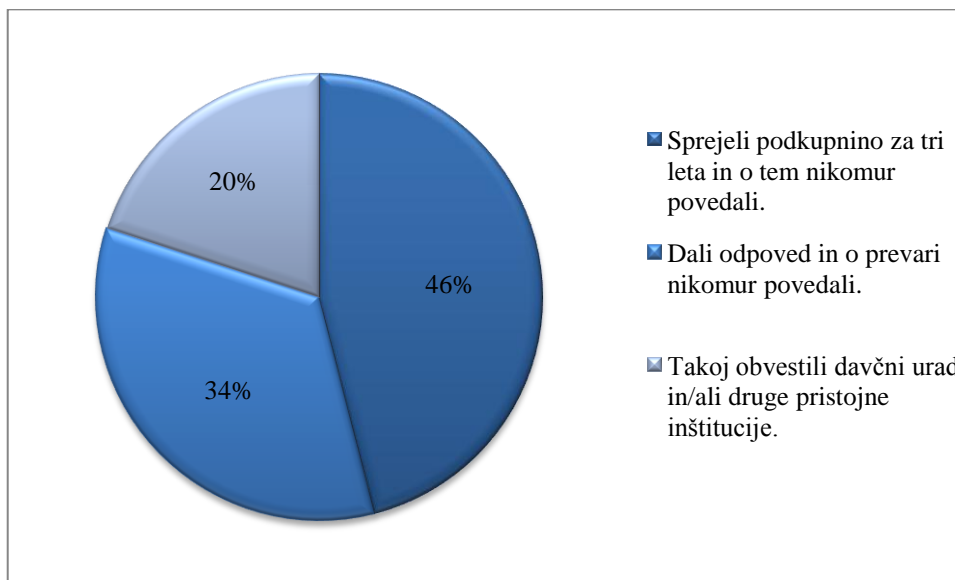
Kot je razvidno s slike 9, je največ anketirancev, kar 46 %, odgovorilo, da bi sprejeli podkupnino in o tem nikomur povedali. 34 % anketirancev bi dalo odpoved in o prevari ne bi povedali nikomur. Zgolj 20 % anketiranih študentov bi se odločilo, da bi prevaro prijavili pristojnim inštitucijam in s tem postali žvižgači.

Scenarij 2. Drugi scenarij je popolnoma enak kot scenarij 1, le da pri tem scenariju obstaja 10 % možnost, da davčni urad odkrije prevaro. Študenti so za odgovor imeli enake tri možnosti, kot pri prvem scenariju - lahko bi sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali, dali odpoved in o prevari nikomur povedali ali takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne inštitucije.

Da so se študenti prestrašili, da bi bili pri prevari odkriti, kažejo tudi rezultati. V primerjavi s scenarijem 1, ko bi podkupnino sprejelo kar 46 % anketiranih študentov, bi tokrat

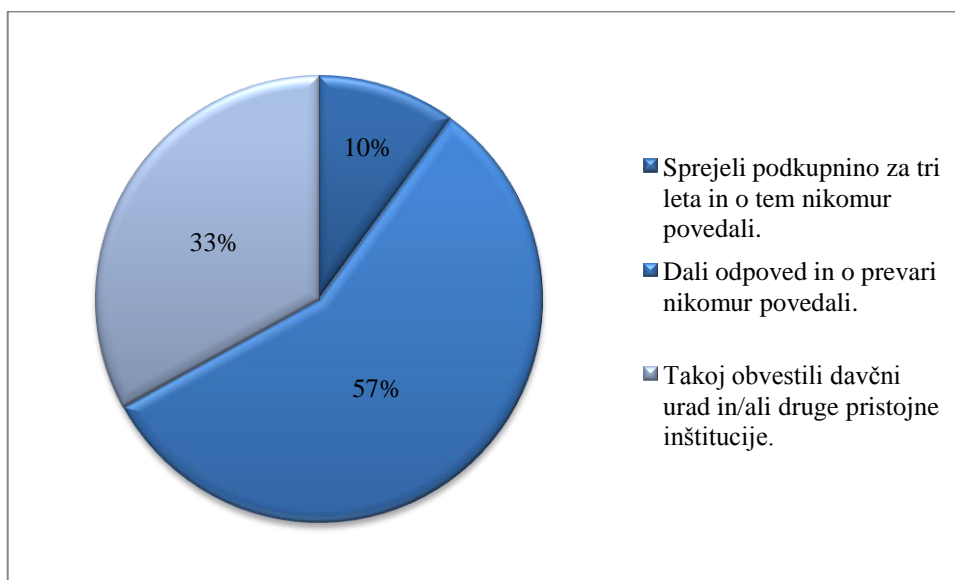
podkupnino sprejelo zgolj 10 % anketiranih. Največ anketiranih, 57 %, bi dalo odpoved in o prevari ne bi nikomur povedali. V primerjavi s scenarijem 1, se je v scenariju 2 povečal tudi % anketiranih študentov, ki bi postali žvižgači. Takih študentov je bilo 33 %. Rezultati so vidni na sliki 10.

Slika 9: Odgovori anketirancev na scenarij 1

Vir: lastno delo.

Slika 10: Odgovori anketirancev na scenarij 2

Vir: lastno delo.

Scenarij 3. Pri tretjem scenariju so se študenti morali odločiti, ali bi sodelovali pri računovodski prevari in s tem oškodovali delničarje podjetja. Možnosti, da bi bili pri tem ujeti, ni bilo. Študenti so imeli na voljo tri odgovore: lahko bi sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali, dali odpoved in o prevari nikomur povedali ali takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne institucije.

Rezultati pri scenariju 3 se sklicujejo na prilogo 2, kjer so prikazani rezultati. Rezultati so zelo podobni kot pri scenariju 1. To ni presenetljivo, saj je scenarij skorajda enak kot scenarij 1. Razlika je edino v tem, da pri tem scenariju prevara vključuje oškodovanje delničarjev podjetja, in ne utaje davkov. Največ anketiranih, 44 %, je odgovorilo, da bi sprejeli podkupnino in o tem ne bi nikomur povedali. 36 % anketiranih bi dalo odpoved in o prevari ne bi povedali nikomur. Pričakovano je tudi % študentov, ki bi prevaro prijavili, nizek. Takih študentov je bilo zgolj 20 %. Rezultati so vidni v prilogi 2 (slika 1).

Scenarij 4. Scenarij je popolnoma enak kot scenarij 3, le da pri tem scenariju obstaja 10 % možnost, da bo prevara odkrita. Študenti so za odgovor imeli tri možnosti: lahko bi sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali, dali odpoved in o prevari nikomur povedali ali takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne institucije.

Rezultati pri tem scenariju so spet zelo podobni rezultatom scenarija 2. Zgolj 8 % anketiranih bi kljub 10 % možnosti, da bodo pri prevari ujeti, podkupnino sprejelo. 53 % anketiranih bi dalo odpoved in o prevari molčalo. 39 % anketiranih študentov bi obvestilo pristojne institucije in s tem bi postali žvižgači. Rezultati so vidni v prilogi 2 (slika 2).

Scenarij 5. Pri petem scenariju so se študenti morali odločiti, ali bi sprejeli prijateljevo ponudbo, ki je vključevala kopijo zahtevnega računovodskega izpita. Možnosti, da bi bili pri tem odkriti, ni bilo. Študenti so imeli na voljo tri možne odgovore: lahko bi sprejeli ponudbo prijatelja in vzeli kopijo izpita, se zahvalili za ponudbo, vendar bi jo zavrnili ali pa bi ponudbo zavrnili in o tem takoj obvestili prijateljevega delodajalca. V ta scenarij so se študenti verjetno najbolj vživeli, saj morajo vsi anketirani za uspešen zaključek študija opraviti izpite.

54 % anketiranih je odgovorilo, da bi sprejeli ponudbo in vzeli kopijo izpita. 39 % bi ponudbo zavrnilo. Zgolj 7 % bi ponudbo zavrnilo in hkrati o incidentu obvestilo še pristojne institucije. Rezultati so vidni v prilogi 2 (slika 3).

Scenarij 6. Scenarij je enak kot scenarij 5, le da obstaja 10 % možnost, da bodo pri prevari odkriti. Študenti so imeli na voljo tri možnosti: lahko bi sprejeli ponudbo prijatelja in vzeli kopijo izpita, se zahvalili za ponudbo, vendar bi jo zavrnili ali pa bi ponudbo zavrnili in o tem takoj obvestili prijateljevega delodajalca. V ta scenarij so se študenti verjetno najbolj vživeli, saj morajo vsi anketirani za uspešen zaključek študija opraviti izpite.

Pričakovano se je % študentov, ki bi kljub možnosti odkritja prevare kopijo izpita vzeli, znižal. Teh študentov je bilo zgolj 15 %. Največ anketiranih, 65 %, bi ponudbo zavrnilo. Podobno kot v prejšnjih scenarijih se tudi tukaj zviša % študentov, ki bi postali žvižgači. 20 % anketiranih je tako odgovorilo, da bi ponudbo zavrnilo in hkrati obvestilo pristojne institucije. Rezultati so vidni v prilogi 2 (slika 4).

4.6 Preverjanje raziskovalnih vprašanj

Raziskovalno vprašanje 1: Ali spol vpliva na etična stališča študentov?

Raziskovalno vprašanje sem preverila s specializiranim programom za statistične analize (angl. Statistical Package for Social Sciences, v nadaljevanju SPSS), in sicer sem izvedla kontingenčno tabelo (glej tabelo 7). Kot je bilo dokazano že pri številnih predhodnih etičnih raziskavah (O’Leary & Radich, 2001; Becker & Ulsstad, 2007; Black & White, 2012; Feil, Diehl & Schuck, 2017), tudi v tej raziskavi obstaja pomembna razlika med etičnimi stališči študentov in študentk. Rezultati raziskave so podobni rezultatom raziskave, ki sta jo izvedla O’Leary in Radich (2001). Študenti skoraj dvakrat bolj pogosteje sprejmejo podkupnino kot študentke (študenti 59 % in 61 %, študentke 36 % in 33 %). Študenti tudi pogosteje goljufajo pri izpitih (študenti 69 %, študentke 44 %). Rezultati so razvidni v tabeli 7 (scenariji 1, 3 in 5, stolpec 3). Tako lahko sprejemem sklep, da spol vpliva na etična stališča študentov.

Raziskovalno vprašanje 2: Ali študenti nimajo predsodkov glede goljufanja tekom študija?

Kar 54 % anketiranih študentov je v scenariju 5 izbralo možnost, da vzamejo kopijo izpita in s tem goljufajo pri študiju (priloga 2, slika 3). Ko je bilo uvedeno 10-odstotno tveganje, se je odstotek študentov, ki bi še vedno goljufali, znižal zgolj na 15 % (priloga 2, slika 4). Na podlagi teh podatkov ne morem potrditi raziskovalnega vprašanja, ali študenti res nimajo predsodkov glede goljufanja tekom študija. Raziskovalno vprašanje zato zavrnem.

Raziskovalno vprašanje 3: Ali tveganje, da bodo zasačeni pri neetičnih dejanjih, vpliva na etično ravnanje študentov?

Ko je bilo v scenarijih 2, 4 in 6 uvedeno 10-odstotno tveganje, je odstotek potencialnih udeležencev goljufij v vseh primerih močno padel (tabela 8). Skoraj petina tistih, ki bi sprejela podkupnino pri scenariju 1 in 3, bi to še naprej storila, če obstaja 10-odstotno tveganje, da bodo pri tem zasačeni. Ponudbo za kopijo izpita bi kljub 10-odstotnemu tveganju, sprejela približno četrtina študentov. Rezultati so razvidni tudi v tabeli 7. Na podlagi teh rezultatov, lahko potrdim raziskovalno vprašanje 3, da tveganje vpliva na etično ravnanje študentov.

Tabela 7: Kontingenčna tabela z rezultati

Spol	Število	Sprejme Število (odstotek)	Zavrne Število (odstotek)	Prijavi Število (odstotek)
Scenarij 1				
Moški in ženske	132	60 (46)	45 (34)	27 (20)
Moški	54	32 (59)	17 (32)	5 (9)
Ženske	78	28 (36)	28 (36)	22 (28)
Scenarij 2				
Moški in ženske	132	13 (10)	75 (57)	44 (33)
Moški	54	7 (13)	35 (65)	12 (22)
Ženske	78	6 (8)	40 (51)	32 (41)
Scenarij 3				
Moški in ženske	132	59 (44)	47 (36)	26 (20)
Moški	54	33 (61)	17 (32)	4 (7)
Ženske	78	26 (33)	30 (39)	22 (28)
Scenarij 4				
Moški in ženske	132	11 (8)	70 (53)	51 (39)
Moški	54	6 (11)	31 (57)	17 (32)
Ženske	78	5 (6)	39 (50)	34 (44)
Scenarij 5				
Moški in ženske	132	71 (54)	52 (39)	9 (7)
Moški	54	37 (69)	15 (28)	2 (4)
Ženske	78	34 (44)	37 (47)	7 (9)
Scenarij 6				
Moški in ženske	132	20 (15)	86 (65)	26 (20)
Moški	54	11 (20)	32 (59)	11 (20)
Ženske	78	9 (12)	54 (69)	15 (19)

Opombe:

Sprejme = Sprejme podkupnino ali ponudbo za kopijo izpita.

Zavrne = Zavrne podkupnino ali ponudbo za kopijo izpita in o tem molči.

Prijavi = Zavrne podkupnino ali ponudbo za kopijo izpita in o tem obvesti pristojne inštitucije.

Vir: lastno delo.

Tabela 8: Učinek uvedbe tveganja

Učinek verjetnosti, da bodo ujeti		
	Niso ujeti Število (odstotek)	10 % možnost Število (odstotek)
Utaja davkov	60 (46)	13 (10)
Oškodovanje delničarjev	59 (44)	11 (8)
Ponudba za izpit	71 (54)	20 (15)

Vir: lastno delo.

Raziskovalno vprašanje 4: Ali študenti nimajo dovolj poguma, da bi prijavili goljufijo?

Tudi raziskovalno vprašanje 4 sem preverila s kontingenčno tabelo s pomočjo programa SPSS (tabela 7). Pri scenariju 1 bi zgolj 20 % študentov, ki bi zavrnil podkupnino, to tudi dejansko prijavilo pristojnim inštitucijam. Pri scenariju 2 je takih študentov 33 %. Predvidevam, da se je odstotek povečal zgolj zaradi dejstva, da je bilo pri tem scenariju vpeljano še 10-odstotno tveganje, da bodo pri goljufiji ujeti. Pri scenariju 3 bi goljufijo prijavilo 20 % študentov, pričakovano se pri scenariju 4 odstotek poveča, in sicer na 39 %. Pri scenariju 5 bi goljufijo prijavilo zgolj 7 % študentov (kar je najmanj izmed vseh scenarijev), pri scenariju 6 pa je bilo takšnih študentov 20 %. Ko so bili študenti postavljeni v situacijo, ko so poznali osebo, ki naj bi ravnala neetično (scenarij 5 in 6), so se odstotki, pripravljeni za prijavo, znižali na 7 % oziroma 20 %. To kaže, da dejstvo, da bi prijavili prijatelja pristojnim inštitucijam, velja za skoraj nepredstavljivo. Na podlagi teh podatkov lahko sprejemem sklep, da študenti nimajo dovolj poguma, da bi prijavili goljufijo in s tem potrdim raziskovalno vprašanje 4.

4.7 Interpretacija ugotovitev in primerjava z raziskavo O'Leary in Shafi

Raziskava, ki sem jo izvedla med slovenskimi študenti računovodstva, je bila v preteklosti že izvedena. Prvič sta jo izvedla O'Leary in Radich (2001) med avstralskimi študenti računovodstva, drugič pa jo je O'Leary izvedel v soavtorstvu leta 2006. Takrat je preučeval etična stališča med avstralskimi, irskimi ter malezijskimi študenti računovodstva.

S preverjanjem raziskovalnega vprašanja 1 sem ugotovila, da spol vpliva na etična stališča študentov, saj obstaja pomembna razlika med etičnimi stališči študentov in študentk. Študenti bi pogosteje sprejeli podkupnino kot študentke in pogosteje goljufali pri izpitih. Te ugotovitve sem tudi pričakovala, saj so do podobnih ugotovitev prišli že številni drugi raziskovalci (O'Leary & Radich, 2001; Becker & Ulstad, 2007; Black & White, 2012; Feil, Diehl & Schuck, 2017). Pri preverjanju drugega raziskovalnega vprašanja sem prišla do ugotovitev, da bi 54 % študentov sprejelo ponudbo za goljufanje pri študiju. Če obstaja tveganje, da bodo pri tem ujeti, se ta odstotek zniža na zgolj 15 %. Tako ne moremo reči, da študenti nimajo predsodkov glede goljufanja tekom študija. Tveganje, da bodo zasačeni pri neetičnih dejanjih, vpliva na etično ravnanje študentov, saj se odstotek študentov, ki bi kljub tveganju, da bodo pri goljufiji ujeti, močno zmanjša. S temi ugotovitvami lahko potrdim tretje raziskovalno vprašanje. Študenti še vedno niso naklonjeni žvižgaštvu, saj je bil pri scenarijih 1, 3 in 5, odstotek študentov, ki bi goljufijo prijavili, nizek (20 %, 20 % in 7 %). Ko je bilo v scenarije dodano še tveganje, se je ta delež nekoliko povečal, vendar kljub temu ni bil visok. Ugotovitve me niso presenetile, saj se skladajo z ugotovitvami, do katerih sta prišla O'Leary in Radich (2001).

Ugotoviti sem tudi želela, ali se etična stališča med študenti nižjih in višjih letnikov na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, med seboj razlikujejo. Rezultati so pokazali (glej prilogo 3), da študenti višjih letnikov ravnaajo bolj etično kot študenti nižjega letnika (3. letnik dodiplomskega študija). To bi lahko pripisali dejstvu, da študenti med izobraževanjem tudi moralno zorijo in razvijajo bolj etična stališča. Pri prvem scenariju bi kar 54 % študentov 3. letnika dodiplomskega študija sprejelo podkupnino, 45 % 1. letnika podiplomskega študija ter 39 % študentov 2. letnika podiplomskega študija. Kar se tiče prijave goljufij, bi 17 % študentov 3. letnika dodiplomskega študija goljufijo prijavilo, iz 1. letnika podiplomskega študija bi bilo takšnih študentov 21 %, iz 2. letnika podiplomskega študija pa 22 %. Podobni rezultati so tudi pri scenarijih 3 in 5.

Pri scenariju 1 je 14 % malezijskih študentov sprejelo podkupnino pri goljufiji povezani z utajo davkov. Med avstralskimi študenti je podkupnino sprejelo 25 % študentov, med irskimi pa kar 61 %. Pri scenariju 3, ko bi ogoljufali delničarje, bi podkupnino sprejelo 13 % malezijskih študentov, 20 % avstralskih ter 57 % irskih (O'Leary & Shafi, 2006). Med slovenskimi študenti bi podkupnino pri scenariju 1 sprejelo 46 % študentov, pri scenariju 3 pa 44 %. V Maleziji so bili študenti ena in polkrat bolj pogosteje udeleženi v goljufiji kot študentke. Na Irskem so bili dvakrat bolj pogosteje udeleženi v goljufiji, v Avstraliji pa štirikrat pogosteje (O'Leary & Shafi, 2006). Med slovenskimi študenti so študenti skoraj dvakrat bolj pogosteje sprejeli podkupnino kot študentke.

Ko je prišlo do goljufanja pri študiju, je 32 % malezijskih študentov odgovorilo, da bi sprejeli ponudbo za goljufijo. Med avstralskimi študenti je ponudbo sprejelo 28 %, med irskimi pa 56 %. Zanimivo je, da je bila v tem primeru razlika med študenti in študentkami v vseh treh državah veliko manjša kot v prejšnjih scenarijih (O'Leary & Shafi, 2006). Do podobnih ugotovitev sem prišla tudi sama, saj je med slovenski študenti 54 % študentov odgovorilo, da bi sprejelo ponudbo za kopijo izpita, od tega 69 % moških in 44 % žensk.

Tudi pri odgovorih, povezanih z žvižgaštvom, se pojavijo mednarodne razlike. Med avstralskimi študenti obstaja veliko večja verjetnost, da bodo nepravilnosti prijavili pristojnim organom, kot pa med malezijskimi in irskimi. Za slednje je značilno ravno nasprotno, to je, da ne naredijo nič (O'Leary & Shafi, 2006). Podobno bi lahko dejali tudi za slovenske študente. O'Leary in Shafi (2006) trdita, da imajo avstralski študenti najvišji odstotek študentov, ki bi prijavili goljufijo, zaradi dejstva, da v Avstraliji velja boljša zakonodaja, ki ščiti žvižgače, v nasprotju z večino drugih držav.

Po predstavljenih podatkih vidimo, da imajo slovenski študenti zelo podobna etična stališča kot irski študenti. Temu bi lahko pripisali dejstvo, da so vsi Evropejci in imajo zato skorajda identična stališča. Morda so presenetljive ugotovitve, da so se skorajda v vseh scenarijih, malezijski študenti izkazali kot najbolj etični. V svetu prevladuje mnenje, da korupcija in podkupovanje bolj prevladujeta v državah, ki so se kasneje industrializirale

(kot je to Malezija), kot v državah z že dolgo razvitim gospodarstvom (Irska, Avstralija). Vendar so ugotovitve raziskave pokazale, da je manj verjetno, da bodo malezijski študenti sprejeli podkupnino oziroma ponudbo za izpit kot njihovi avstralski in irski kolegi. To je posebej zanimivo zlasti zaradi dejstva, da malezijski študenti tekom študija niso imeli nobenega predmeta o etiki (O'Leary & Shafi, 2006).

4.8 Omejitve raziskave in priporočila

Prva omejitev je, da ne vemo, ali bi študenti dejansko ravnali tako, kot so odgovorili v anonimnem vprašalniku. Preisendörfer in Wolter (2014) sta izvedla raziskavo o dejavnikih, ki vplivajo na verjetnost, da anketiranci v anketi podajo resnične odgovore. V vzorec so bili zajeti anketiranci, ki so bili v letih pred raziskavo (2005 – 2008) obsojeni za kaznivo dejanje. Raziskavo sta izvedla s pomočjo osebnega intervjuja in anketnega vprašalnika, ki sta ga anketirancem poslala po pošti. Ugotovila sta, da so anketiranci, ki so odgovarjali po pošti, podali bolj resnične odgovore od tistih, ki so bili osebno intervjuvani, saj so zaradi anonimnosti podali bolj resnične odgovore. Ugotovitve raziskave so še pokazale, da ženske, starejši ljudje in bolj izobraženi manj pogosteje priznajo svoje odklonsko vedenje kot pa moški, mlajši in manj izobraženi. Iz tega lahko sklepam, da so anketiranci, ki so bili vključeni v mojo raziskavo, po večini odgovorili tako, kot bi dejansko ravnali, saj je bil anketni vprašalnik anonimen.

Druga omejitev je, da nisem imela pregleda nad vsemi demografskimi značilnostmi anketirancev. Ker je bil vprašalnik objavljen na spletu, je možno, da ga je rešil tudi kakšen izmed anketirancev, ki ni izpolnjeval zahtevanih pogojev.

Omenila bi še tretjo možno omejitev. Odgovori na vsak scenarij so bili vedno v istem vrstnem redu, od najbolj neetičnega do najbolj etičnega. Obstaja možnost, da so anketiranci uporabljali isti »vzorec« in vsakič podali enak odgovor.

Rezultati raziskave kažejo, da študenti, če niso izpostavljeni tveganju, po večini ne ravnajo etično. Ko sem pregledovala predmetnik 3. letnika dodiplomskega študija smer Računovodstvo in revizija ter predmetnika 1. in 2. letnika podiplomskega študija smer Računovodstvo in revizija, sem ugotovila, da nimajo niti enega obveznega predmeta o etiki ali odgovornosti. Izberejo si lahko zgolj izbirni predmet Poslovna etika ter Družbena odgovornost podjetja. Študenti se tako o etiki učijo zgolj pri nekaterih predmetih, v zelo majhnem obsegu. Nekaj predmetov delno vključuje poučevanje o etiki, denimo Poslovno okolje podjetja. Pri tem predmetu se obravnava poglavje o poslovni etiki. Pri Trženjskem komuniciranju študenti obravnavajo poglavje o družbeni odgovornosti. Podobno je tudi pri predmetu Medkulturni vidiki trženja in prodaje, kjer obravnavajo poglavje o družbeni odgovornosti in etiki v medkulturnem okolju. Predmet Ravnanje z ljudmi pri delu vsebuje

poglavje o etičnosti pri delu z ljudmi. Našteti predmetov ne obiskujejo vsi študenti, saj so nekateri predmeti zgolj del smeri, ki si jo študenti izberejo.

Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani in drugim poslovnim šolam bi tako svetovala, da bi morali imeti večji poudarek na izobraževanju o etiki in v program dodati vsaj en obvezen predmet s področja etike, poslovne etike oziroma družbene odgovornosti. Sodobni manager mora biti več vseh etičnih pristopov. Zato morajo visokošolske inštitucije že v času osebne rasti in razvoja (formalnega izobraževanja in usposabljanja) mladih intenzivno spodbujati razvoj kompetenc moralnega sklepanja. Ravno moralna rast, ki izhaja iz učenja in izkušenj, omogoča pravilne odgovore na etične dileme (Drašček, Rejc Buhovac & Mesner Andolšek, 2020). Vodstva šol, vodje programov in profesorji imajo pri tem veliko vlogo, saj ravno oni oblikujejo programe, predmete in ciljne kompetence študentov.

V pomoč so lahko dobre prakse iz drugih odličnih poslovnih šol. Univerza Harvard ima intelektualno skupnost, imenovano Center za Etiko Edmonda J. Safre (angl. The Edmond J. Safra Center for Ethics). Skupnost obsega učenjake etike in študente z vsega sveta, da izmenjujejo ideje in razvijajo nove učne programe o etiki. Prizadevajo si za napredovanje poučevanja in raziskav o etičnih vprašanjih v javnem življenju. Zadovoljiti želijo naraščajoče potrebe po učiteljih, znanstvenikih in voditeljih, ki obravnavajo vprašanja moralne izbire v številnih poklicih in v javnem življenju na splošno ter spodbujajo perspektivo etike, ki jo poznata tako teorija kot praksa. Center spodbuja dejavnosti strokovnih šol in ponuja forum za komunikacijo in sodelovanje na celotni univerzi. Vsaka od fakultet je začela svoje tečaje in centre ter razvila svojo skupino učenjakov, specializiranih za etiko (Harvard University, 2020). Podoben center ima tudi Univerza Stanford (angl. The McCoy Family Center for Ethics in Society). Center je zavezan, da z raziskovanjem, poučevanjem in sodelovanjem v skupnosti prinaša etični razmislek o pomembnih družbenih problemih. Z univerzo Stanford sodeluje pri številnih konferencah, seminarjih in delavnicah o etičnih vprašanjih, ima pa tudi pomembno vlogo pri razvoju učnih načrtov (Stanford University, 2020).

Pripravila sem nekaj etičnih smernic, ki bi jih morali upoštevati študenti tekom študija. Študenti:

- morajo spoštovati etične kodekse organizacij, ki jim pripadajo;
- se morajo zavedati vloge poslovnih šol pri njihovem izobraževanju za prihodnje poslovneže;
- se morajo zavedati etičnih razsežnosti in odgovornosti do poslovanja;
- se morajo izogibati diskriminaciji na podlagi spola, narodnosti, družbenega porekla, starosti, vere, političnih prepričanj ali drugih vidikov osebne identite, ki niso pomembni pri študiju in kasneje pri delu;

- morajo spoštovati avtorska dela drugih avtorjev in jih pri uporabi pravilno navesti kot vir;
- se morajo zavedati, da goljufanje pri študiju na dolgi rok ni dobro, saj škodujejo zgolj sebi, ko ne osvojijo zahtevanih znanj.

Vsi, ki so vključeni v učni proces – vodstvo šol, profesorji in študenti, bi morali upoštevati etična načela in se obnašati v skladu z njimi. Etični kodeks, ki ga uporabljajo na London school of economics and political science, vključuje šest etičnih načel, po katerih se morajo ravnati vsi, ki so vključeni na to poslovno šolo. Načela so naslednja: odgovornost (angl. responsibility), integriteta (angl. integrity), intelektualna svoboda (angl. intellectual freedom), enakost spoštovanja in priložnosti (angl. equality of respect and opportunity), kolegialnost (angl. collegiality) in trajnostni razvoj (angl. sustainability) (London School of Economics and Political Science, 2020).

SKLEP

Etika je vsakodnevno prisotna v delovanju posameznika, pa naj bo to v zasebnem ali poslovnem življenju. Je moralna filozofija, saj je to disciplina, ki se ukvarja z vprašanjem, kaj je dobro in kaj slabo (Springer, 2019). Prisotna je tudi v računovodski stroki, saj so številne računovodske organizacije pripravile etične kodekse in smernice, kako naj računovodja ravna v poslovnih situacijah (Code of Ethics for Professional Accounts, 2001). Kljub vsem pravilom in kodeksom, ki jih poznamo v poslovnem svetu, še vedno prihaja do številnih goljufij in prevar. Svetovno znani sta prevari v podjetjih Enron in WorldCom. Tukaj v ospredje pridejo žvižgači, saj so to osebe, ki razkrivajo nezakonita in neetična dejanja, ki jih izvajajo javne ali zasebne organizacije. Sem spadajo razkritja kriminalnih dejanj, korupcije, zlorabe položaja in podobno. Biti žvižgač pomeni veliko tveganje, saj jih po razkritju informacij lahko doletijo hude sankcije, kot je na primer onemogočeno napredovanje ali izguba službe (Farooqi, Abid & Ahmed 2017).

Računovodski poklic bi tako moral biti viden kot poklic visoko etičnih stališč (Feil, Diehl & Schuck, 2017). Pri napovedovanju posameznikovih etičnih stališč, imajo zelo veliko vlogo različni dejavniki. Sem spadajo spol, starost, stopnja izobrazbe, delovne izkušnje ter tudi rasa in stopnja religioznosti (Emerson, Conroy & Stanley, 2006; Keller, Smith & Smith, 2007). Veliko raziskovalcev je v svojih študijah preučevalo, kakšna etična stališča imajo študenti računovodstva. Med prebiranjem literature mi je bila še posebej zanimiva raziskava, ki sta jo izvedla O’Leary in Radich (2001) med avstralskimi študenti računovodstva. Ker takšna raziskava v Sloveniji še ni bila izvedena, sem v empiričnem delu magistrskega dela preverjala, kakšna so etična stališča slovenskih študentov računovodstva.

Etična stališča študentov sem preučevala s pomočjo anketnega vprašalnika iz študije O'Leary in Radich (2001). V celoti je anketni vprašalnik rešilo 132 oseb, od tega je bilo 41 % moških in 59 % žensk. Anketni vprašalnik vsebuje šest etičnih scenarijev, vsak scenarij ima tri možne odgovore. Sledijo še kratka vprašanja, ki se navezujejo na spol in stopnjo študija anketiranca.

Rezultati raziskave, ki sem jo izvedla, so potrdili tri izmed štirih raziskovalnih vprašanj, ki sem si jih postavila pred začetkom empirične raziskave. Rezultate sem pridobila s pomočjo programa SPSS, in sicer sem izvedla kontingenčno tabelo. Kot je bilo ugotovljeno že v številnih predhodnih študijah, so tudi rezultati moje raziskave pokazali, da spol vpliva na etična stališča študentov. Študenti so se izkazali za bolj nagnjene h goljufijam kot študentke. Tako sem lahko potrdila prvo raziskovalno vprašanje. Z drugim raziskovalnim vprašanjem sem preverjala, ali študenti res nimajo predsodkov glede goljufanja pri študiju. Rezultati raziskave so pokazali, da bi 54 % študentov sprejelo ponudbo za goljufanje pri študiju, vendar ko je bilo v scenarij dodano še 10-odstotno tveganje, je ta odstotek padel na zgolj 15 % študentov. Raziskovalno vprašanje 2 sem tako zavrnila. S tretjim raziskovalnim vprašanjem sem preverjala, ali tveganje, da bodo zasačeni pri neetičnih dejanjih, vpliva na etično ravnanje študentov. Rezultati so pokazali, da ko je bilo v scenarije uvedeno 10-odstotno tveganje, je odstotek potencialnih udeležencev goljufij v vseh primerih močno padel. Tako sem lahko potrdila tretje raziskovalno vprašanje. S četrtem raziskovalnim vprašanjem sem preverjala, kakšen odnos imajo študenti do žvižgaštva oziroma prijavljanja goljufij. Tudi to raziskovalno vprašanje sem potrdila, saj se je izkazalo, da študenti nimajo dovolj poguma za prijavo goljufije. Odstotek študentov, ki bi goljufijo prijavili, je bil nizek. Ko pa so bili študenti postavljeni v situacijo, ko so poznali osebo, ki je ravnala neetično, je odstotek za prijavo goljufije, še bolj padel.

Po končani empirični raziskavi sem ugotovila, da se izsledki raziskave skladajo s teorijo, ki sem jo preučila med pisanjem magistrskega dela ter raziskave, ki sta jo izvedla O'Leary in Radich (2001). Rezultati raziskave in postavljena raziskovalna vprašanja vodijo do vprašanja, ali bi morale poslovne šole v svoje poučevanje vključiti večji poudarek na vzgoji etike. Smiselno je domnevati, da bi zvišanje izobraževalnih zahtev študentov računovodstva povečalo njihovo etično ozaveščenost. Kot pomoč poslovnim šolam so lahko dobre prakse iz najboljših poslovnih šol po svetu, kot sta na primer Univerza Harvard in Stanford, ki imata svoj center, ki se ukvarja z etičnimi in moralnimi vprašanji.

LITERATURA IN VIRI

1. Adams, J. S., Harris, C. & Carley, S. S. (1998). Challenges in teaching business ethics: Using role set analysis of early career dilemmas. *Journal of Business Ethics*, 17(12), 1325–1335.

2. Akhigbe, A., Martin, A. D. & Whyte, A. M. (2005). Contagion effects of the world's largest bankruptcy: the case of WorldCom. *The quarterly review of economics and finance*, 45(1), 48–64.
3. Allen, K. (2012). What is an ethical dilemma? Teaching social workers how to recognize a true dilemma. *The new social worker*, 19(2) 4-6.
4. Allmon, D. E., Page, D. & Roberts, R. (2000). Determinants of perceptions of cheating: ethical orientation, personality and demographics. *Journal of Business Ethics*, 23, 411–422
5. Aluchna, M. & Mikołajczyk, O. (2013). Ethical dilemmas of young economists: the case of Warsaw School of Economics students. *Social Responsibility Journal*, 9(2), 298–315.
6. Banks, S. & Williams, R. (2005). Accounting for ethical difficulties in social welfare work: issues, problems and dilemmas. *British Journal of Social Work*, 35(7), 1005–1022.
7. Barkley, J. A. (2014). *Intelligence leaks: What is the role of the leak and the leaker in U.S. democracy?* Monterey: Naval Postgraduate School.
8. Barnett, T., Bass, K. & Brown, G. (1996). Religiosity, ethical ideology, and intentions to report a peer's wrongdoing. *Journal of Business Ethics*, 15(11), 1161–1174.
9. Baumane-Vitolina, I., Cals, I. & Sumilo, E. (2016). Is Ethics Rational? Teleological, deontological and virtue ethics theories reconciled in the context of traditional economic decision making. *Procedia Economics and Finance*, 39, 108–114.
10. Becker, D. A. & Ulstad, I. (2007). Gender differences in student ethics: are females really more ethical? *Plagiarism: cross-disciplinary studies in plagiarism, fabrication, and falsification*, 77-91.
11. Beenen, G. & Pinto, J. (2009). Resisting organizational-level corruption: An interview with Sherron Watkins. *Academy of Management Learning and Education*, 8(2), 275-289.
12. Belak, J. & Pevce Rozman, M. (2012). Business ethics from Aristotle, Kant and Mill's perspective. *Kybernetes*, 41(10), 1607–1624.
13. Betz, M., O'Connell, L. & Shepard, J. (1989). Gender differences in proclivity for unethical behavior. *Journal of Business Ethics*, 8, 321–324.
14. Black, W. H. & White, B. S. (2012). Ethical prompts and their effects on the individual's evaluation of acceptable business practices: considerations for accountants. *Research on Professional Responsibility and Ethics in Accounting*, 129–166.
15. Borkowski, C. & Ugras, Y. J. (1998). Business students and ethics: a meta-analysis. *Journal of Business Ethics*, 17, 1117-1127.
16. Carroll, A. B. (1978). Linking business ethics to behavior in organizations. *SAM Advanced Management Journal*, 43(3), 4-11.
17. Code of ethics for professional accounts. (2001). *International auditing and assurance standard board*. New York : International federation of accountants.

18. Crisp, R. (2010). Virtue ethics and virtue epistemology. *Metaphilosophy*, 41(1-2), 22–40.
19. De Colle, S. & Werhane, P. H. (2008). Moral motivation across ethical theories: what can we learn for designing corporate ethics programs? *Journal of Business Ethics*, 81(4), 751–764.
20. Drašček, M., Rejc Buhovac, A. & Mesner Andolšek, D. (2020). Moral Pragmatism as a bridge between duty, utility, and virtue in managers' ethical decision-making. *Journal of business ethics* [v tisku]. Pridobljeno 12. maja 2020 iz <https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-020-04489-2>
21. Drnovšek, M., Slavec, A., Rangus, K. & Zupan, B. (2016). *Poslovno okolje podjetja – zapiski predavanj*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
22. Emerson, T. L. N. & Conroy, S. J. (2004). Have ethical attitudes changed? An intertemporal comparison of the ethical perceptions of college students in 1985 and 2001. *Journal of Business Ethics*, 50(2), 167–176.
23. Emerson, T. L. N., Conroy, S. J. & Stanley, C. W. (2006). Ethical attitudes of accountants: recent evidence from a practitioners' survey. *Journal of Business Ethics*, 71(1), 73–87.
24. Ethics Sage. (2017, 28. junij). *Culture of cheating in college*. Pridobljeno 12. oktobra 2019 iz <https://www.ethicsage.com/2017/06/culture-of-cheating-in-college.html>
25. Farooqi, S., Abid, G. & Ahmed, A. (2017). How bad it is to be good: impact of organizational ethical culture on whistleblowing (the ethical partners). *Arab Economic and Business Journal*, 12(2), 69–80.
26. Feil, A. A., Diehl, L. & Schuck, R. J. (2017). Professional ethics and accounting students: analysis of the intervening variables. *Cadernos EBAPE.BR*, 15(2), 256–273.
27. Ferrell, O. C., Fraedrich, J. & Ferrell, L. (2009). *Ethical decision making and cases* (7. izd.) Mason: South-Western Cengage Learning.
28. Ferrell, O. C. & Gresham, L. G. (1985). A contingency framework for understanding ethical decision making in marketing. *Journal of Marketing*, 49(3), 87–96.
29. Fleming, D. M., Lightner, S. M. & Romanus, R. N. (2009). The effect of professional context on accounting students' moral reasoning. *Issues in Accounting Education*, 24(1), 13–30.
30. Frunza, M. C. (2016). *Solving modern crime in financial markets* (1. izd.) Massachusetts: Academic Press.
31. Gao, L. & Brink, A. G. (2017). Whistleblowing studies in accounting research: a review of experimental studies on the determinants of whistleblowing. *Journal of Accounting Literature*, 38, 1–13.
32. Gaudine, A. & Thorne, L. (2001). Emotion and ethical decision-making in organizations. *Journal of Business Ethics*, 31(2), 175–187.
33. Glenn, J. R. & Van Loo, M.F. (1993). Business students' and practitioners' ethical decisions over time. *Journal of Business Ethics*, 12(11), 835-847
34. Harsanyi, J. (1977). Rule utilitarianism and decision theory. *Erkenntnis*, 11(1), 25–53.

35. Harvard University. (brez datuma). *Edmond J. Safra Center for Ethics*. Pridobljeno 12. maja 2020 iz <https://ethics.harvard.edu/>
36. Hegarty, W. H. & Sims, H. P. (1978). Some determinants of unethical decision behavior: an experiment. *Journal of Applied Psychology*, 63(4), 451-457.
37. Horvat, R. (2018). Impact of selected personality traits on accountants' attitudes toward accounts manipulation: evidence from Slovenia. *Our Economy*, 64(3), 23-35.
38. Hrastelj, T. (1995). *Podjetniški izzivi mednarodnega poslovanja*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
39. Hunt, S. D. & Vitell, S. J. (2006). The general theory of marketing ethics: a revision and three questions. *Journal of Macromarketing*, 26(2), 143–153.
40. IFAC. (brez datuma). *Who we are*. Pridobljeno 6. februarja 2020 iz <https://www.ifac.org/who-we-are/our-purpose>
41. Komisija za preprečevanje korupcije. (brez datuma). *Integriteta*. Pridobljeno 22. januarja 2020 iz <https://www.kpk-rs.si/nadzor-in-preiskave-2/integriteta/>
42. International Ethics Standards Board for Accountants (2018). *Mednarodni kodeks etike za računovodske strokovnjake vključno z Mednarodnimi standardi neodvisnosti*. New York: international federation of accountants.
43. Jelovac, D. (1997). *Poslovna etika*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
44. Jones, T. M. (1991). Ethical decision making by individuals in organizations: an issue-contingent model. *Academy of Management Review*, 16(2), 366–395.
45. Kajzer, R. (2012, 20. avgust). Sodbe in kazni, ki da so »koristne za družbo«. *Delo*. Pridobljeno 5. februarja 2020 iz <http://www.delo.si/zgodbe/ozadja/sodbe-in-kazni-ki-da-so-koristne-za-druzbo.html>
46. Keller, A. C., Smith, K. T. & Smith, L. M. (2007). Do gender, educational level, religiosity, and work experience affect the ethical decision-making of U.S. accountants? *Critical Perspectives on Accounting*, 18(3), 299–314.
47. Kliukinskaitė Vigil, V. (2008). *Models of an individual decision making process related to ethical issues in business: The risk of framing effects*. Kristiansand: Faculty of Economics and Social Sciences.
48. Koehn, D. (2005). Integrity as a business asset. *Journal of Business Ethics*, 58(1-3), 125–136.
49. Kumar, M. & Santoro, D. (2017). A justification of whistleblowing. *Philosophy and Social Criticism*. 43(7), 669–684.
50. Landert, D. & Miscione, G. (2017). Narrating the stories of leaked data: the changing role of journalists after Wikileaks and Snowden. *Discourse, Context & Media*, 19, 13–21.
51. Likierman, A. (1989). Ethical dilemmas for accountants: A United Kingdom perspective. *Journal of Business Ethics*, 8(8), 617–629.
52. Lin, Z. J. & Zhang, J. (2011). Ethical awareness of Chinese business managers and accountants and their views on the use of off-book accounts. *Advances in Accounting*, 27(1), 143–155.

53. London School of Economics and Political Science. (brez datuma). *Ethics Code*. Pridobljeno 12. maja 2020 iz <https://info.lse.ac.uk/staff/divisions/Secretarys-Division/Ethics/Ethics-Code>
54. Lurie, Y. & Albin, R. (2006). Moral dilemmas in business ethics: from decision procedures to edifying perspectives. *Journal of Business Ethics*, 71(2), 195–207.
55. Macauley, R. C. (2013). The analysis and resolution of ethical dilemmas. *Handbook of Clinical Neurology*, 118, 11–23.
56. Management study guide. (brez datuma). *Sources of Business Ethics*. Pridobljeno 14. januarja 2020 iz <https://www.managementstudyguide.com/sources-of-business-ethics.htm>
57. Malhotra, N. K. (2012). *Basic Marketing Research : integration of social media* (4. izd.). Boston: Pearson Education Limited.
58. McCuddy, M. K. & Peery, B. L. (1996). Selected individual differences and collegians' ethical beliefs. *Journal of Business Ethics*, 15(3), 261–272.
59. Možina, S., Tavčar, M. & Kneževič, A. (1995). *Poslovno komuniciranje*. Maribor: Založba Obzorja.
60. Near, J. P. & Miceli, M. P. (2016). After the wrongdoing: what managers should know about whistleblowing. *Business Horizons*, 59(1), 105–114.
61. Novak, A. (2011). *Etika in etični kodeks v javni upravi: Študija primera Agencije Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
62. Odar, M., Jerman, M., Jamnik, A. & Kavčič, S. (2017). Accountants' ethical perceptions from several perspectives: evidence from Slovenia. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 1785–1803.
63. O'Leary, C. & Shafi, M. (2006). The ethics of final year accountancy students. A tri-national comparison. *Malaysian Accounting Review. (Malaysia)*. 5(1), 139-157.
64. O'Leary, C. & Radich, R. (2001). An analysis of Australian final year accountancy students' ethical attitudes. *Teaching Business Ethics*, 5(3), 235–249.
65. Palanski, M. E. & Yammarino, F. J. (2007). Integrity and leadership: clearing the conceptual confusion. *European Management Journal*, 25(3), 171–184.
66. Petrović, V. (2012). *Etični kodeks kot vir konkurenčne prednosti podjetja* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
67. Preisendörfer, P. & Wolter, F. (2014). Who is telling the truth? A validation study on determinants of response behavior in surveys. *Public Opinion Quarterly*, 78(1), 126–146.
68. Randall, D. M. & Fernandes, M. F. (1991). The social desirability bias in ethics research. *Journal of Business Ethics*, 10(11), 805–817.
69. Radtke, R. R. (2000). The effects of gender and setting on accountants' ethically sensitive decisions. *Journal of Business Ethics*, 24(4), 299–312.
70. Reinstein, A. & McMillan, J. J. (2004). The Enron debacle: more than a perfect storm. *Critical Perspectives on Accounting*, 15(6-7), 955–970.

71. Sanders, C. (brez datuma). Lawrence Kohlberg's stages of moral development. *Encyclopedia Britannica*. Pridobljeno 16. januarja 2020 iz <https://www.britannica.com/science/Lawrence-Kohlbergs-stages-of-moral-development>
72. Sedlar, A. M. (2017). *Žvižgači, mediji in korupcija*. Ljubljana: UMco.
73. Shaub, M. K. (1994). An analysis of the association of traditional demographic variables with the moral reasoning of auditing students and auditors. *Journal of Accounting Education*, 12(1), 1–26.
74. Sikka, P. (2009). Financial crisis and the silence of the auditors. *Accounting, Organizations and Society*, 34, 868–873.
75. Sims, R. R. & Brinkmann, J. (2003). Enron Ethics (Or: Culture Matters More than Codes). *Journal of Business Ethics*, 45(3), 243–256.
76. Sinha, K. (brez datuma). *Business Ethics: Meaning, Sources and Importance*. Pridobljeno 14. januarja 2020 iz <http://www.yourarticlelibrary.com/business/ethics/business-ethics-meaning-sources-and-importance/64095>
77. Slapničar, S., Lončarski, I. & Zaman Groff, M. (2015). Can oversight mitigate auditor's motivated reasoning? An experimental study. *Economic and business Review*. 17(3), 311-391.
78. Slovenski inštitut za revizijo. (1998). *Kodeks poklicne etike računovodje*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
79. Sruk, V. (1986). *Morala in etika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
80. Springer, P. (2019, 12. avgust). Ethics Philosophy. *Encyclopedia Britannica*. Pridobljeno 5. oktobra 2019 iz <https://www.britannica.com/topic/ethics-philosophy>
81. Stanford University. (brez datuma). McCoy *Family Center for Ethics in Society*. Pridobljeno 12. maja 2020 iz <https://ethicsinsociety.stanford.edu/>
82. Stedham, Y., Yamamura, J. H. & Beekun, R. I. (2007). Gender differences in business ethics: justice and relativist perspectives. *Business Ethics: A European Review*, 16(2), 163-174.
83. Stojiljković, G. (2015, 16. julij). Erik Brecelj: V to zgodbo sem vstopil naivno. *SiolNET*. Pridobljeno 5. februarja 2020 iz <https://siol.net/novice/slovenija/erik-brecelj-v-to-zgodbo-sem-vstopil-naivno-363090>
84. Švajncer, M. (1995). *Etika I*. Nova Gorica: Založba Educa.
85. Teach, R. D., Christensen, S. L. & Schwartz, R. G. (2005). Teaching business ethics: Integrity. *Simulation & Gaming*, 36(3), 383–387.
86. The Economist Newspaper Limited. (2011, 3. september). Auditor rotation (Musical chairs). Najdeno 22. oktobra 2019 na spletnem naslovu: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2011/09/03/musical-chairs>
87. Treviño, L. K. (1986). Ethical decision making in organizations: a person-situation interactionist model. *The Academy of Management Review*, 11(3), 601-617.

88. Valentine, S. & Godkin, L. (2019). Moral intensity, ethical decision making, and whistleblowing intention. *Journal of Business Research*, 98, 277–288.
89. Weiss, J. W. (2008). *Business Ethics: A Stakeholder and Issues Management Approach* (5. izd.) Mason: South-Western Cengage Learning.
90. Wilber, J. (2018, 8. junij). Lawrence Kohlberg's six stages of moral development. *Owlcation*. Pridobljeno 16. januarja iz <https://owlcation.com/social-sciences/Lawrence-Kohlbergs-Six-Stages-of-Moral-Development>
91. Wright, D., Finn, R., Gellert, R., Gutwirth, S., Schütz, P., Friedewald, M. et al. (2014). Ethical dilemma scenarios and emerging technologies. *Technological Forecasting and Social Change*, 87, 325–336.

PRILOGE

PRILOGA 1: Anketni vprašalnik s scenariji

Sem Eva Levstik, absolventka magistrskega študija Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, smer Računovodstvo in revizija. V magistrskem delu preučujem etična stališča slovenskih študentov računovodstva. Cilj študije je ugotoviti, ali se stališča slovenskih študentov računovodstva do etičnih dilem razlikujejo od stališč avstralskih, irskih in malezijskih študentov. Vljudo vas prosim, da izpolnite scenarije; za izpolnitev boste potrebovali do 10 minut. Scenariji so anonimni, vaši odgovori so zaupni in bodo uporabljeni izključno za raziskovalne namene. Z oznako pri zadnjem vprašanju lahko sporočite, ali bi želeli biti informirani o raziskovalnih ugotovitvah. Za odgovore se vam že vnaprej zahvaljujem.

Scenarij 1

Končali ste univerzitetni študij in ste šest mesecev zaposleni v svoji prvi službi. Ste pomočnik računovodje v velikem proizvodnem podjetju. Po šestih mesecih opazite, da ima podjetje zelo kreativno shemo utajevanja davkov, s katero se podjetje izogne plačilu davka v višini 360.000 evrov na leto. S tem dejstvom soočite svojega nadrejenega, glavnega računovodjo, in ta vam prizna, da je shema nezakonita. Vaš nadrejeni in preostali trije direktorji si ta znesek vsako leto razdelijo na štiri enake dele, tako da vsak vzame 90.000 evrov. Shema je odlično prikrita in ker je v pristojnem davčnem uradu premalo osebja, ki so razkrili, da davčni urad v prihodnjih 3 letih ne bo opravljal nobenih revizij proizvodnih podjetij razen osnovnih pregledov skladnosti poslovanja, jih pri prevari ne morejo ujeti.

Nadrejeni vam ponudi, da se izkupiček razdeli na 5 enakih delov. Shema utajevanja davkov bi potekala še dve leti, nato bi jo ukinili. Nadrejeni vam tako ponuja 72.000 evrov na leto poleg plače. Možnosti, da bi vas ujeli, ni.

Prosim, izberite eno možnost.

Bi:

- (1) Sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali.
- (2) Dali odpoved in o prevari nikomur povedali.
- (3) Takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne inštitucije.

Scenarij 2

Scenarij je popolnoma enak kot scenarij 1, le da vam tokrat nadrejeni pove, da obstaja 10 % možnost, da davčni urad odkrije vašo prevaro.

Prosim, izberite eno možnost.

Bi:

- (1) Sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali.

- (2) Dali odpoved in o prevari nikomur povedali.
- (3) Takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne inštitucije.

Scenarij 3

Končali ste univerzitetni študij in ste šest mesecev zaposleni v svoji prvi službi. Ste pomočnik računovodje v velikem proizvodnem podjetju. Po šestih mesecih opazite, da ima podjetje zelo kreativno računovodsko shemo, s katero podjetje zmanjša svoj dobiček za 360.000 evrov na leto ter s tem oškoduje svoje delničarje. S tem dejstvom soočite svojega nadrejenega, glavnega računovodjo, in ta vam prizna, da je shema nezakonita. Vaš nadrejeni in preostali trije direktorji si ta znesek vsako leto razdelijo na štiri enake dele, tako da vsak vzame 90.000 evrov. Shema je odlično prikrita in ker so pristojni zunanji revizorji navdušeni nad podjetjem, so razkrili, da v prihodnjih 3 letih ne nameravajo narediti ničesar razen minimalnega dela, jih pri prevari ne morejo ujeti.

Nadrejeni vam ponudi, da se izkupiček razdeli na 5 enakih delov. Računovodska shema bi potekala še dve leti, nato bi jo ukinili. Nadrejeni vam tako ponuja 72.000 evrov na leto poleg plače. Možnosti, da bi vas ujeli, ni.

Prosim, izberite eno možnost.

Bi:

- (1) Sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali.
- (2) Dali odpoved in o prevari nikomur povedali.
- (3) Takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne inštitucije.

Scenarij 4

Scenarij je popolnoma enak kot scenarij 4, le da vam tokrat nadrejeni pove, da obstaja 10 % možnost, da zunanji revizorji odkrijejo vašo prevaro.

Prosim, izberite eno možnost:

Bi:

- (1) Sprejeli podkupnino za tri leta in o tem nikomur povedali.
- (2) Dali odpoved in o prevari nikomur povedali.
- (3) Takoj obvestili davčni urad in/ali druge pristojne inštitucije.

Scenarij 5

Pripravljate se na zaključni računovodski izpit za zaključek univerzitetnega študija. Za izpit veste, da bo zelo zahteven. Če ga uspešno opravite, vam je obljubljena služba v enem od vodilnih podjetij, v računovodskem oddelku. Dva dni pred izpitom naletite na Miho, ki je z vami hodil v šolo, vendar ga niste videli že tri leta. Bila sta zelo dobra prijatelja, Miha je bil tudi vedno dober prijatelj vsem drugim, za katere ste slišali. Vpraša vas, kaj počnete,

in poveste mu, da se učite za zaključni izpit. Miha vam pove, da ima dostop do kopij vseh izpitov, ki jih pripravljajo na vaši fakulteti. Pravzaprav se celo spomni, da je zjutraj tiskal ravno vaš izpit. Miha vam ponudi, da vam lahko jutri dostavi kopijo izpita. Ker za to nihče ne bo vedel, nimate možnosti, da bi vas ujeli.

Prosim, izberite eno možnost.

Bi:

- (1) Sprejeli Mihovo ponudbo in vzeli kopijo izpita.
- (2) Se Mihi zahvalili za ponudbo, vendar jo zavrnil.
- (3) Se Mihi zahvalili za ponudbo, jo zavrnil in o tem takoj obvestili njegovega delodajalca.

Scenarij 6

Scenarij je popolnoma enak kot scenarij 5, le da vam Miha pove, da boste morali z njim po izpit po zaprtju tiskarne. Obstaja 10 % možnost, da vas odkrijejo, saj so pred tiskarno varnostniki, ki morajo poročati o vseh vstopih v tiskarno.

Prosim, izberite eno možnost.

Bi:

- (1) Sprejeli Mihovo ponudbo in vzeli kopijo izpita.
- (2) Se Mihi zahvalili za ponudbo, vendar jo zavrnil.
- (3) Se Mihi zahvalili za ponudbo, jo zavrnil in o tem takoj obvestili njegovega delodajalca.

Spol

- (1) Moški
- (2) Ženski

Stopnja študija

- (1) 3. letnik dodiplomskega študija, smer Računovodstvo
- (2) 1. letnik podiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija
- (3) 2. letnik podiplomskega študija, smer Računovodstvo in revizija

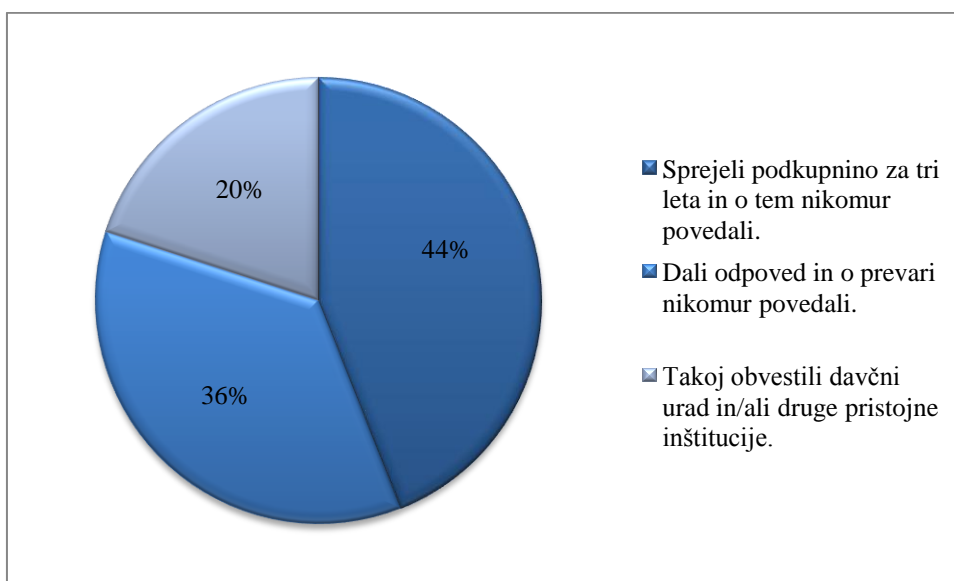
Ali bi želeli prejeti kratko poročilo o raziskovalnih ugotovitvah?

- (1) Da
- (2) Ne

Če ste odgovorili z Da, mi prosim posredujte še vašo e-pošto, da vam lahko posredujem ugotovitve raziskave.

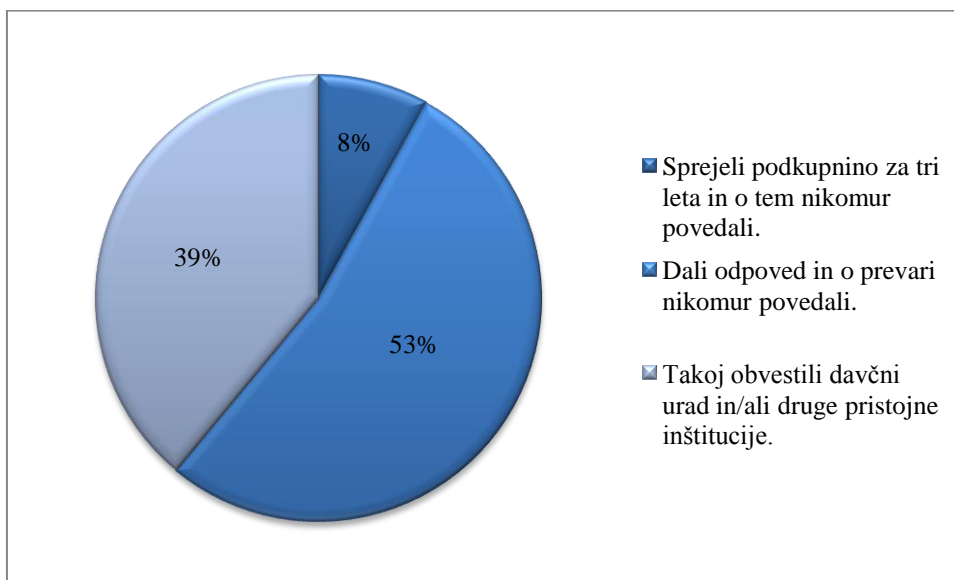
PRILOGA 2: Odgovori anketirancev na scenarije

Slika 1: Odgovori anketirancev na scenarij 3

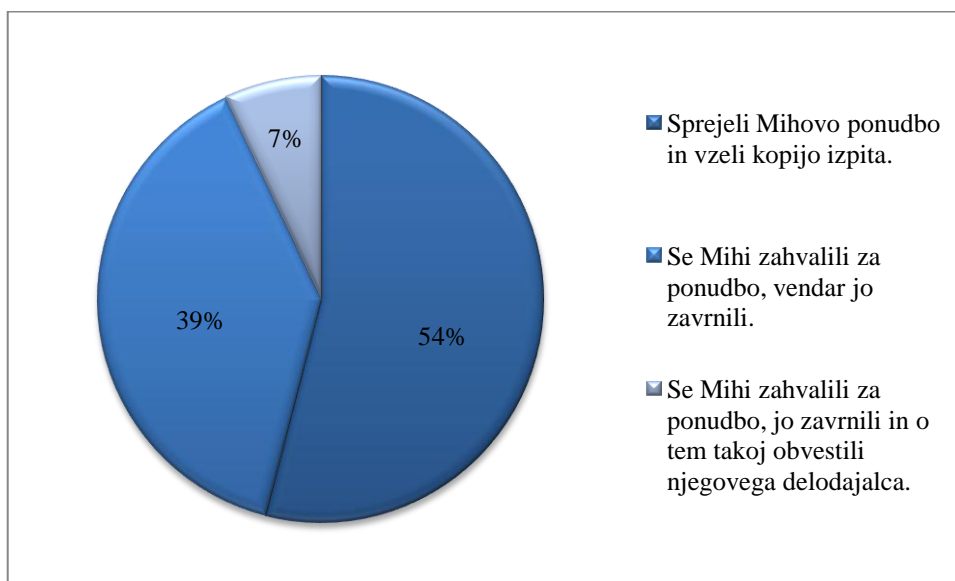
Vir: lastno delo.

Slika 2: Odgovori anketirancev na scenarij 4

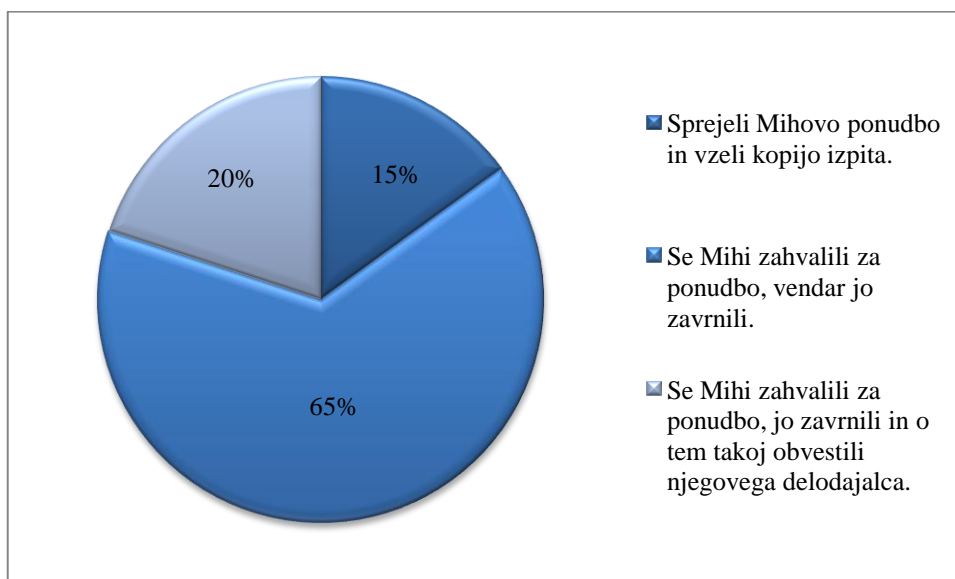
Vir: lastno delo.

Slika 3: Odgovori anketirancev na scenarij 5

Vir: lastno delo.

Slika 4: Odgovori anketirancev na scenarij 6

Vir: lastno delo.

PRILOGA 3: Kontingenčna tabela rezultatov glede na stopnjo študija

Stopnja študija	Število	Sprejme Število (%)	Zavrne Število (%)	Prijavi Število (%)
Scenarij 1				
3. letnik dodiplomskega študija	41	22 (54)	12 (29)	7 (17)
1. letnik podiplomskega študija	47	21 (45)	16 (34)	10 (21)
2. letnik podiplomskega študija	44	17 (39)	17 (39)	10 (22)
Scenarij 3				
3. letnik dodiplomskega študija	41	21 (51)	13 (32)	7 (17)
1. letnik podiplomskega študija	47	22 (47)	15 (32)	10 (21)
2. letnik podiplomskega študija	44	16 (36)	19 (43)	9 (21)
Scenarij 5				
3. letnik dodiplomskega študija	41	23 (56)	16 (39)	2 (5)
1. letnik podiplomskega študija	47	26 (55)	16 (34)	5 (11)
2. letnik podiplomskega študija	44	22 (50)	20 (45)	2 (5)

Opombe:

Sprejme = Sprejme podkupnino ali ponudbo za kopijo izpita.

Zavrne = Zavrne podkupnino ali ponudbo za kopijo izpita in o tem molči.

Prijavi = Zavrne podkupnino ali ponudbo za kopijo izpita in o tem obvesti pristojne inštitucije.